

1

Lužičtí Srbové v kontextu Střední Evropy. Malý národ v multikulturním a globalizovaném světě na počátku 21. století

(Josef Šaur)

V některých obcích a oblastech německých států Saska a Braniborska můžeme narazit na dvojjazyčné cedule, kde němčinu doprovází slovanský jazyk. Slovanský vliv nezapře ani mnoho místních německých jmen a názvů. A pokud člověk ví, do které obce zajít, tak může tento slovanský jazyk slyšet v každodenní komunikaci na ulici. Touto řečí je lužická srbština, jazyk západoslovanské větve. Právě ve spolkových zemích Sasko a Braniborsko žije nejmenší slovanský národ – Lužičtí Srbové (lužickosrbsky Serbja, německy Sorben, dříve též Wenden). Obývají části dvou historických zemí – Horní Lužice, která je součástí Saska, a Dolní Lužice, která je součástí Braniborska. Původní území osídlené předky dnešních Lužických Srbů bylo však mnohem širší. V průběhu staletí se okrajové části postupně germanizovaly a oblast, kde se užívala lužická srbština, se neustále zmenšovala, souvislé homogenní slovanské území se drotilo a příchodem Němců se postupně „rozřeďovalo“, až se Lužičtí Srbové stali menšinou na své domovské půdě. Ve středověku se ustavily dvě lužickosrbské národnosti – horní a dolní Lužičtí Srbové užívající dva jazyky – horní a dolní lužickou srbštinu. Zásadním prvkem ovlivňujícím chod lužickosrbské historie bylo soužití s Němci, do jejichž politického a kulturního vlivu Lužičtí Srbové po většinu dějin spadali. Byla období, kdy německá vrchnost místní slovanské obyvatelstvo a jeho jazyk tolerovala, někdy dokonce podporovala, většinou je však potlačovala a výjimkou nebyla ani řízená germanizace. Ne náhodou se opakovaně v literatuře objevuje pro Lužici metafora slovanského ostrova tonoucího v německém moři. Dnešní národností a jazykovou situace Lužických Srbů není ani zdaleka jednoduchá. Aktivních uživatelů rodného jazyka ubývá a jen budoucnost ukáže, zda revitalizační snahy a pokusy o zachování jazyka a národní identity zabrání postupnému vymírání lužické srbštiny, mizení kultury spojené s tímto jazykem a národem a neustálému poklesu počtu jejich nositelů. Leoš Šatava hodnotí současnou situaci těmito slovy: „... vzdálenější budoucnost etnika, stojícího snad na poslední křižovatce svých dějin, je tak do značné míry otevřenou otázkou.“⁴

Tento text si klade za cíl seznámit čtenáře se současnou jazykovou a národností situací Lužických Srbů a poukázat na některé historické souvislosti

4 Leoš Šatava: Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka. Praha 1994, s. 203.

a příčiny, které k tomuto stavu vedly. Vzhledem k omezenému prostoru není možné se dané problematice věnovat celistvě, proto se zaměříme na některé klíčové a z našeho pohledu zásadní otázky týkající se života Lužických Srbů v multikulturním a globalizovaném světě dneška.

Nastínění aktuální situace v Horní a Dolní Lužici

Jak už jsme uvedli, není dnešní národnostní a jazyková situace Lužických Srbů nikterak „ružová“ a dokonce se zcela otevřeně hovoří o vymírání národa. Pro začátek daný stav stručně shrňme. Uživatelů lužické srbštiny neustále ubývá. Je to výsledek po staletí trvajících germanizačních tlaků na jedné straně a přirozené asimilace na straně druhé. Po většinu dějin se museli Lužičtí Srbové potýkat s potlačováním užívání mateřského jazyka v církevním životě, ve škole a na veřejnosti. Otevřená germanizace je sice již minulostí, o to více se však hovoří o nedostatečné podpoře Lužických Srbů a jejich kultury ze strany německé většiny a také o jejich nedostatečné ochraně. Pravidla dvojjazyčnosti, která platí ve vybraných částech Lužice, jsou uplatňována liknavě. Ostatně stačí se podívat na ony dvojjazyčné cedule, o nichž jsme hovořili na začátku, a které označují názvy sídel, ulic či některých institucí. Lužická srbština na nich nefiguruje jako rovnocenný jazyk, ale text v ní je vždy o poznání menší, což někdy sami Lužičtí Srbové vtipně traktují jako empirický důkaz toho, že mají prokazatelně lepší zrak než Němci. Celkově se dá říci, že dvojjazyčnost v Lužici je spíše deklarativní než skutečná. Například město Chotěbuz, které plní roli centra Dolních Lužických Srbů, se pyšní titulem dvojjazyčného velkoměsta, jediného v celém Německu. Avšak dvojjazyčné orientační cedule zde najdeme jen v historickém středu města, a to ještě ne všude. Jinak je Chotěbuz jazykově zcela německým městem, a tak zde dvojjazyčnost nabývá jistého až škodolibého nádechu. Neměli bychom však chybu spatřovat jen na straně německé většiny. Lužičtí Srbové jsou bilingvní a německy často hovoří lépe než lužickosrbsky, takže nedodržování pravidel dvojjazyčnosti sami částečně tolerují. Mállokdo z Lužických Srbů využívá možnosti komunikovat s místními úřady ve dvojjazyčných oblastech v lužické srbštině. Podání v rodném jazyce by úřední proces jen zpomalilo a protáhlo (úřad by si pro vyřízení musel sehnat překladatele či tlumočníka), navíc to trochu ztrácí smysl, když sám podavatel umí lépe německy.

Nebyla to však jen germanizace či protivenství z německé strany, které způsobily, že se lužickosrbské jazykové území neustále zmenšovalo. Významný podíl na tom má, a to především v posledním století, přirozená asimilace, které výrazně napomáhala smíšená manželství, v nichž se povětšinou němčina ustálila jako komunikační jazyk a lužická srbština přestala plnit svou přirozenou funkci či zcela přestala být používána. Když se pak od poloviny 19. století rozvíjel na území Lužice průmysl, odcházela řada mladých lidí za prací do města, do továren, kde se v dělnických koloniích zcela poněmčila. Dnes jsou asimilační tlaky ještě silnější než dříve, a to právě díky rozvoji komunikací, cestování, globalizaci a celkovému „zmenšování“ světa. Děti jsou od útlého věku vystaveny celé řadě informačních kanálů, které jsou převážně v němčině. Patrné je to zejména na médiích. Neexistuje televize či rádio, které by vysílaly

celodenně lužickosrbsky. Právě naopak. Lužickosrbská vysílání jsou omezená, jak co do časové délky vysílání tak i do jejich frekvence. Mateřských školek a škol, kde by lužická srbština zněla celý den, je nedostatek a studovat na univerzitě v lužické srbštině lze jen sorabistiku v Lipsku. Není výjimkou, že mladí lidé odcházející z Lužice za vysokoškolskými studii, se už do rodného kraje za práci nevrací. Lužice se totiž nachází v bývalém východním Německu, které se celkově potýká s odlivem mladých lidí. Práce se v těchto regionech hledá těžko. Masivní odchod produktivního obyvatelstva po sjednocení Německa postihl celé Sasko, jehož počet obyvatel se v letech 1990–2009 zmenšil o 750.000 osob,⁵ což se nevyhnulo ani Lužickým Srbům. O tom, že poslední problém není nijak nový, svědčí i jeden z epigramů Jakuba Barta-Čišinského: „Jsem Srb a Srbem zůstanu/ mládenec dušuje se nám./ Jen lehčí práce, těžší peníz se mu v Němcích zablýskne,/ on jako muž je z Lužice ten tam.“⁶

Ve výčtu skutečností, které působí proti snahám o zachování tohoto slovanského etnika, bychom mohli ještě pokračovat. Zmiňme však už jen jednu. Území Lužice, zejména pak střední Lužice a jih Dolní Lužice, je velmi bohaté na hnědé uhlí, které se zde masivně těží. Právě neustálému rozšiřování povrchových dolů padají za oběť lužickosrbské vesnice. Obyvatelstvo musí přesídlit jinam a souvislé lužickosrbské území se dále rozměňuje. V lužické srbštině k tomu existuje výstižný pojem „wotbagrowanje łužiskich wsow“, tedy odbagrování (odtěžení) lužickosrbských vesnic. A přestože se hnědé uhlí z ekologického hlediska stává obsoletním zdrojem energie, zastavení jeho těžby v Lužici brání různé důvody, z nichž nelze pominout ten sociálně-ekonomický. Těžba a následné zpracování uhlí dává práci mnoha lidem v regionu, kde se míra nezaměstnanosti v posledních deseti letech pohybovala vysoko nad 10 %⁷ a v současné době je zhruba 11 %.

O celistvém lužickosrbském území se dnes dá hovořit jen stěží, nicméně můžeme vymezit dva teritoriálně oddělené jazykové ostrůvky. V Dolní Lužici se jedná o oblast severně od Chotěbuz (dls. Chošebuz, něm. Cottbus), v turisticky proponované oblasti blat tvořených řekou Sprévou (ls. Błota, něm. Spreewald).⁸ Dolní Lužičtí Srbové tvoří asi čtvrtinu veškerého lužickosrbského etnika a jejich jazyková situace je výrazně horší než u Hornolužických Srbů. Dolní lužickou srbštinu užívá v každodenní komunikaci jen velmi omezený počet mluvčích, dolnolužické spolky jednájí téměř výhradně německy a dokonce i část hlavního dolnolužického periodika – Nowy Casnik – vychází v němčině. V Horní Lužici se nachází slovanské jazykové teritorium v okolí Budyšina (hls. Budyšin, něm. Bautzen) a na sever a severozápad od něj ve směru k obcím Běla Woda (Weisswasser), Wojerecy (Hoyersweda) a Kamjenc (Kamenz). Na většině zmíněného území v Horní i Dolní Lužici žijí Lužičtí Srbové rozptýleni mezi německým etnikem, což napomáhá asimilačnímu procesu.⁹

5 Srov.: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/nemecko/hospodarsky-profil-freistaat-sachsen/1000636/50094/>. Staženo 10. 9. 2011.

6 Vřesový zpěv. Antologie lužickosrbské poezie. Uspořádal a přeložil Josef Suchý. Praha 1976, s. 95.

7 Srov.: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/nemecko/hospodarsky-profil-freistaat-sachsen/1000636/50094/>. Staženo 10. 9. 2011.

8 Srov. Leoš Šatava: Národnostní menšiny v Evropě, s. 202.

9 Srov. Tamtéž, s. 203.

Asimilace se dotýká hlavně evangelických Lužických Srbů, tedy oblastí na sever od Budyšína a Dolní Lužice. I když během reformace v 16. století konvertovala většina lužickosrbského obyvatelstva k evangelictví, zůstala v Horní Lužici část Lužických Srbů katolického vyznání a stali se tak „menšinou v menšině“. Katolická část Horní Lužice se nachází severozápadně a západně od Budyšína a představuje trojúhelník s pomyslnými vrcholy ve městech Budyšín, Kamjenc (Kamenz) a Kulow (Wittichenau). Dané území obývá 18.000–20.000 obyvatel, z nichž Lužičtí Srbové tvoří skutečnou většinu – 70–80 %.¹⁰ Tato původní minorita prokázala v dějinách velkou semknutost, s níž čelila germanizaci i asimilaci a dnes tvoří podstatnou část lužickosrbského etnika a patří k jeho národnostně nejuvědomější části. Katolická Lužice má pak výrazně slovanský ráz a lužická srbština je zde skutečně užívána v každodenní komunikaci. Právě katoličtí Lužičtí Srbové mají nejlepší předpoklady k tomu, aby udrželi rodný jazyk a lužickosrbskou kulturu a tradice.¹¹

Hovoříme-li o katolických Lužických Srbech, nelze krátce nezmínit, jejich tradiční vazby na české země. Jelikož během reformace zanikla v blízké oblasti i katolická biskupství, byla tato katolická enkláva svěřena do správy pražského arcibiskupství, která trvala až do obnovení míšeňského biskupství v roce 1922. Chtěli-li pak mladíci z Lužice studovat katolickou teologii – kněžská dráha byla velmi častá pro lužickosrbskou obrozeneckou elitu – směřovali do Prahy, kde vznikl pověstný Lužický seminář, z něhož vzešla celá řada nezapomenutelných osobností lužickosrbského národního života – Michał Hórnik, Jakub Bart-Ćišinski a další.

Německá Horní Lužice (část historického území obou Lužic se nachází v Polsku) má rozlohu cca 4.500 km² a žije zde asi 630.000 obyvatel. Dolní Lužice náležící Německu má rozlohu 6.500 km² a cca 760.000 obyvatel.¹² Obě Lužice tedy obývá cca 1.400.000 obyvatel, z čehož Lužičtí Srbové tvoří (dle politického konsenzu) 60.000, tj. pouze 4,3 % populace, přičemž jejich jazykové teritorium zahrnuje asi jednu pětinu rozlohy obou Lužic. Avšak ani ono zmíněné nízké číslo nevystihuje přesně současnou situaci tohoto etnika, jelikož část populace lužickosrbského původu nepociťuje vyhraněné národní vědomí, a přestože mnohdy tyto osoby ovládají lužickou srbštinu, nepředávají mateřský jazyk a specifické hodnoty lužickosrbské kultury dalším generacím, což napomáhá asimilaci s většinovým německy hovořícím obyvatelstvem. Zároveň část obyvatel Lužice, která již hovoří pouze německy, se považuje z etnického hlediska za Lužické Srby.¹³ Těto spletité situaci nahrává fakt, že Lužičtí Srbové jsou od konce 19. století bilingvním etnikem. Dnes už neexistuje Lužický Srb, který by neovládal němčinu jako mateřskou řeč. Naopak můžeme se setkat s Lužickými Srby, kteří ovládají lužickou srbštinu jen částečně.

10 Uvedené číslo je třeba vnímat jako optimistické. Tyto počty uváděl L. Šatava v námi již citované encyklopedické příručce. O zhruba deset let později v článku, který citujeme níže, už uvádí čísla citelně nižší.

11 Srov. Leoš Šatava: *Národnostní menšiny v Evropě*, s. 203.

12 Srov. Lenka Bobková–Luděk Březina–Jan Zdichynec: *Horní a Dolní Lužice*. Praha 2008, s. 10–11.

13 Srov. Leoš Šatava: *Národnostní menšiny v Evropě*, s. 202.

Hovoříme-li o současné národnostní situaci Lužických Srbů, nelze opomenout otázku, kolik jich vlastně je, jelikož uzuálně udávané číslo 60.000 musíme chápat spíše jako optimistické přání než statistickou realitu.

Pro většinu dějin můžeme počty Lužických Srbů jen odhadovat. Odborníci předpokládají, že v 9. a 10. století mohl celkový počet Polabských Slovanů dosáhnout 450.000 až 550.000, z čehož kmenový svaz Srbů tvořil 160.000 až 200.000 a jejich teritorium sahalo až za řeku Labe a Sálu. V následujících stoletích počet obyvatel Lužice rostl. Původní obyvatelstvo zde neobývalo kompaktní homogenní území, ale podobně jako i na ostatních územích na konci raného středověku žilo v ostrůvcích oddělených přirozenými překážkami – hustými lesy či pohořími a pahorkatinami. S populačním růstem a také z iniciativy vrchnosti docházelo ke kolonizaci dosud neobydleného území. V 11. a 12. století probíhala vnitřní kolonizace (tj. přesídlováním místního obyvatelstva), během níž se začalo utvářet kompaktní lužickosrbské (resp. slovanské) území.¹⁴ Mnohá území byla získána mýcením, o čemž svědčí i některá místní jména od slov palić (pálit) a tjebić (mýtít) – Spale (Spohla), Palow (Pohla), Trjebin (Trebendorf), Tjejeńca (Steindörfel), Łaz (Lohsa), Źarki (Särka) ad. Během vrcholného středověku tak počet Lužických Srbů vzrostl na 320.000.

Od 12. století zažívala Lužice masivní vnější kolonizaci, organizovanou především vrchností s cílem zvýšit své zisky z feudálních dávek. Nejsilnější vlnu kolonizátorů tvořili Frankové a obyvatelé Duryňska. Počet přistěhovalců se odhaduje na 150.000 až 200.000. Vnější kolonizace položila základy rozšíření neslovanského obyvatelstva na východ od Labe a Sály. Zároveň však tito nově příchozí přinesli modernější nástroje a vyspělejší způsoby obdělávání půdy. Na některých místech dokonce splynuli s místním slovanským obyvatelstvem.¹⁵

Ve 12. století začíná také městská kolonizace, na níž se zpočátku podílelo i slovanské obyvatelstvo; zákaz jejich stěhování do měst je až pozdějšího data. Například Budyšín vznikl jako lužickosrbská osada, která přijala německé přistěhovalce a začala růst. Zpočátku se do chodu měst zapojovali i Lužičtí Srbové, kteří se ve městech usazovali a vstupovali do řemeslnických cechů. V rostoucích městech tvořili většinu obyvatelstva Němci; např. v Budyšíně byla jen zhruba třetina populace slovanská. Existovala však menší města, kde žili převážně Lužičtí Srbové – Wóspork (Weissengerg), Kulow (Wittichenau), Drjowk (Drebkau), Wojerecy (Hoyerswerda), Lubnjow (Lübbenau), Mužakow (Bad Muskau), Picnjo (Peitz), Wětšow (Vetschau) a Połčnicy (Pulsnitz). Z tohoto raného období máme i ojedinělé zprávy o Lužických Srbech na nejvyšších městských pozicích či o velmi majetných Lužických

---

¹⁴ Pro zjednodušení se dopustíme malé terminologické nepřesnosti. Už od středověku budeme hovořit o lužickosrbském území a lužickosrbském obyvatelstvu, byť to pro ranější dějinná období není přesné.

¹⁵ Srov.: Zdeněk Boháč: České země a Lužice. Tišnov – Budyšín 1993, s. 71–78. Jan Šolta: Zarys serbskich stawiznow. Budyšín 1976, s. 23–34.

Srbech (např. v cechu zlatníků). Situace se však lišila sídlo od sídla. Od 14. století se tento stav začal měnit v neprospěch slovanského elementu. Lužičtí Srbové měli omezený či zcela zapovězený vstup do městského patriciátu a řemeslnických cechů. Také docházelo ke snahám zabránit Lužickým Srbům usazovat se ve vnitřním městě, a proto žili především na předměstích před hradbami.¹⁶

První zákaz používání slovanského jazyka u soudu pochází z roku 1293 z Bernburgu na Sále; z roku 1327 pak máme doloženy podobné zákazy z Altenburgu, Cvikova (Zwickau, Šwikawa) a Lipska. V češích se pak postupně prosadilo pravidlo, že adept pro vstup musel doložit, že je německého původu dle posledních čtyř generací. Asimilace obyvatelstva postupovala od západu na východ a jako první se poněmčovaly oblasti na západ od Labe, kde byl největší počet německého obyvatelstva. Postupná germanizace zde proběhla během 13. až 15. století. Asimilaci napomáhala nerovnoprávná pozice Lužických Srbů vůči Němcům a také rozšiřující se zákaz užívání slovanského jazyka u soudu. Jako příklad postavení Lužických Srbů může posloužit případ z roku 1488 z Ožic (Oschatz; město na východ od Lipska), kdy byl jeden měšťan odsouzen k pokutě čtyři groše za označení Němce slovem Wende (tj. Lužický Srb). Zmíněné zákazy a omezení charakterizující situaci v západních oblastech lužickosrbského území se v této době ještě netýkaly přímo Horní a Dolní Lužice, kde se datují až od 17. století.¹⁷

V průběhu 15. století se Lužičtí Srbové zcela asimilovali v okolí Žitavy a Zhořelce, tj. na jihovýchodě svého území.¹⁸ Kolem roku 1500 lužickosrbské jazykové území, nazývané v tehdejších pramenech Vandalia (Wendenland) či Sorabia (Sorbenland), zahrnovalo 16.000 km² s 195.000 obyvateli, z nichž Lužičtí Srbové tvořili skutečnou většinu – 160.000 obyvatel. Původní slovanský jazyk se pak užíval ještě v dalších jazykových ostrůvcích, které už nebyly přímo spojeny lužickosrbským teritoriem.¹⁹ Na počátku reformace sahala lužickosrbská populace až k Wittenbergu a o slovanských obyvatelích se zmiňoval i Martin Luther, který nedoporučoval překládat bohoslužebné knihy do jejich jazyka, protože věřil v jejich rychlé vymizení. Avšak rozšíření reformace do Lužice přineslo s sebou i potřebu překladu Bible a další náboženských knih do jazyka zdejšího obyvatelstva. Reformace tak znamenala skutečný počátek lužickosrbského písemnictví. Nezastavila se však přirozená asimilace, ani nepolevily tlaky mířící proti slovanskému obyvatelstvu.

Velkou ránu zasadila demografickému vývoji Lužických Srbů třicetiletá válka. Dá se říci, že stav obyvatelstva v roce 1650 byl na padesáti procentech předválečného stavu. Lužici pustošila nejen švédská vojska, ale několikrát ji postihla morová epidemie.²⁰ Některé vesnice se zcela vylidnily; např. Žorawské panství mělo v roce 1618 12.310 obyvatel a v roce 1644 jen 3.245, což bylo jen asi 27 % původního stavu. To vedlo k nové vlně kolonizace

16 Srov. Jan Brankač – Frido Měštík: Stawizny Serbow. Zwjazk 1. Wot spočatkow hac do leta 1789. Budyšin 1977, s. 119–127.

17 Srov. Tamtéž, s. 134–136.

18 Srov. Zdeněk Boháč: České země a Lužice, s. 76.

19 Srov. Jan Brankač – Frido Měštík: Stawizny Serbow. Zwjazk 1, s. 148–149.

20 Srov. Tamtéž, s. 206–207.

a osidlování poustek německým obyvatelstvem, čímž se kompaktní slovanské území drolilo a narušovalo. Během 17. století se asimilovaly dvě pětiny slovanského území. Navíc pražským mírem z roku 1635 končí téměř třistaletá příslušnost Lužice k českým zemím. Část území Dolní Lužice už od 15. století patřila k Braniborsku (resp. k Braniborsko-Prusku, které se roku 1701 přeměnilo v Pruské království) a po roce 1635 přešla většina obou Lužic k Sasku (Saskému kurfiřtství). Tím došlo k definitivnímu připojení teritoria obou Lužic k německému státu, jehož součástí zůstává dodnes.

Od 17. století sílily germanizační a protilužickosrbské tlaky. V Horní Lužici zakázal stavovský sněm lužickosrbským sedlákům nosit dlouhé vlasy, v roce 1654 také dlouhá pera na kloboucích a holínky s vysokými podpatky. Dívkám se zapovídalo nosit korále. Zákazy sledovaly především peněžní zisk z pokut placených za nedodržování těchto nesmyslných nařízení. Zároveň však tato omezení utužovala poddanství a posilovala v Lužických Srbech pocit méněcennosti a nerovnoprávnosti vůči ostatnímu (německému) obyvatelstvu. Později se k již zmíněným omezením připojil zákaz schůzek o prástkách, tanců a vesnických zábav. Naproti tomu pozitivně, ve prospěch lužickosrbské národnosti a jazyka, působila tolerance hornolužických stavů zasažených německým pietismem, obrodným směrem v evangelické církvi, který překonával strohý a nesnášenlivý intelektualismus luterské ortodoxie citovým zvrucněním a zdůrazňováním osobního mravního života. Hnutí se zaměřovalo na pěstování domácí pobožnosti a četbu Písma. Vrchnost, zasažená pietismem, se sbližovala s poddanými a podporovala vydávání lužickosrbských knih. Avšak ani pietismus nemohl zabránit postupné asimilaci. Zejména pak v okrajových částech Lužice, kde už slovanské obyvatelstvo bylo v menšině, docházelo k úpadku kázání v lužické srbštině či dokonce k jejich přímým zákazům.²¹

Výrazně horší byla situace v Dolní Lužici, resp. v částech Dolní Lužice náležících k Braniborsko-Prusku, kde se dá od poloviny 17. století hovořit o plánovitém vyhlazování Lužických Srbů. Státní moc vydala celou řadu protilužickosrbských nařízení. V roce 1667 vyšel zákaz šíření lužickosrbských knih. A nejen to; lužickosrbské knihy byly zabavovány a páleny. Znalost němčiny se stala podmínkou uzavření manželství, lužická srbština byla odstraňována ze škol a kazatelen. Svého vrcholu dosáhly poněmčovací snahy za Fridricha Viléma I. (1713–1740), k jejich zmírnění pak došlo za vlády Fridricha II. Právě Fridrich Vilém I. vyžadoval, aby se duchovní a učitelé stali aktivními nástroji germanizace. Tato politika brzy přinesla své výsledky v další redukci lužickosrbského jazykového území.²² Pro 18. století se předpokládá stagnace počtu Lužických Srbů, a to ve výši cca 200.000.

Poměry v Lužici zásadním způsobem zamíchal Vídeňský kongres v roce 1815, který přerozdělil území Lužic mezi Sasko a Prusko (o tom více viz níže). Předpokládáme, že po roce 1815 žilo v Sasku 45.100 Lužických Srbů a v Prusku 189.875 a jejich počet nadále klesal.²³ Navíc v obou zemích do-

21 Srov. Antonín Frinta: *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*. Praha 1955, s. 29–31.

22 Srov. Jan Brankač – Frido Měštk: *Stawizny Serbow. Zwjazk 1*, s. 245–246. Antonín Frinta: *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*, s. 167–168.

23 Srov. Frido Měštk: *Serbski řečny teritorij na spočatku 19. lětstotka (1806–1815)*. In: Jan Šořta – Hartmut Zwahr: *Stawizny Serbow. Zwjazk 2. Wot 1789 do 1917*. Budyšin 1975, s. 271–273.

šlo ke správním úpravám, které zapříčinily, že ve většině okresů, obývaných Lužickými Srby, se původní Slované stali menšinou; vnitřní jádro jejich území, byť správně štěpené, zůstávalo však jazykově homogenní. Oddělené enklávy zbytků slovanského obyvatelstva žily i mimo Lužici, např. na Míšeňsku. Tyto oddělené ostrůvky ale během 19. století zcela zanikly. V průběhu dějin také klesal podíl Lužických Srbů v Budyšině: jestliže v roce 1400 zde žilo z celkového počtu 5.335 obyvatel 1.909 Lužických Srbů (35,8 %), v roce 1810 to bylo z 6.232 obyvatel 32 % Lužických Srbů a v roce 1849 bylo z 9.924 obyvatel 1.416 Lužických Srbů (14,3 %).²⁴ Situace v ostatní městech pak byla velmi podobná a povětšinou tvořili Lužičtí Srbové třetinu městské populace. Na počátku 40. let 19. století při svých cestách po Lužici při práci na své fundamentální knize *Písničky horních a dolních Lužických Srbů (Pěśnički hornich a delnich Łużiskich Serbow, 1841–1843)* napočítal Jan Arnošt Smoler 164.000 Lužických Srbů, z čehož 72.000 žilo v Dolní Lužici.²⁵ V průběhu 19. století se již prováděla sčítání lidu, avšak jejich výsledky nelze považovat za zcela relevantní, neboť nebylo v zájmu německých států zjišťovat skutečný stav Lužických Srbů. Většinou tyto statistiky uváděly podhodnocený stav lužickosrbského obyvatelstva, a proto se opíráme spíše o soukromé výpočty prováděné lužickosrbskými buditeli a zájemci o Lužici z dalších slovanských zemí.

Stejně číslo jako J. A. Smoler – tedy 164.000 – udává i Wilhelm Bogusławski v knize *Rys dziejów serbołużyckich* (1861),²⁶ vůbec prvním pojednání o lužickosrbských dějinách. Nejspolehlivější zdroj o lužickosrbské populaci v poslední čtvrtině 19. století představuje *Statistika Lužických Srbů (Statistika łużiskich Serbow. Wobličenje a wopisanje hornjo- a delnjolužiskeho Serbowstwa w lětach 1880–1885, Budyšin 1884–1886)*, vypracovaná Arnoštem Mukou. Jestliže úřední statistiky uváděly na konci 80. let 19. století jen 113.000 Lužických Srbů, Muka jich napočítal 166.000. Své sčítání prováděl při systematickém procházení jednotlivých obcí, kde zapisoval počty obyvatel na základě národnostního principu. Na území o rozloze 4.300 km² napočítal 166.000 lužickosrbsky hovořících obyvatel (56,4 %) a dále 127.000 hovořících německy (43,6 %). Do tohoto počtu pak Muka nezahrnul cca 10.000 německých obyvatel schopných aktivně užívat lužickosrbský jazyk. Na základě Mukových velmi podrobných zkoumání lze vymezit jazykově kompaktní a uzavřenou oblast o rozloze 3.380 km², kde na konci 19. století užívalo lužickou srbštinu jako svůj mateřský jazyk 88 % populace.²⁷

Část lužickosrbského obyvatelstva žila na konci 19. století mimo Lužici. Hledání lepších životních podmínek a práce vedlo Lužické Srby do Berlína, Drážďan a průmyslového Porúří. Kolem roku 1900 udávají německé úřední statistiky 10.000 Lužických Srbů žijících sice v Německu, avšak mimo Lužici a hlásících se ke své mateřské řeči a národnosti – v Berlíně jich bylo napočítáno

24 Srov. Petr Kaleta: Češi o Lužických Srbech. Český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého. Praha 2006, s. 12.

25 Srov. Antonín Frinta: Lužičtí Srbové a jejich písemnictví, s. 167. Ludwig Ela: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?. Rozhlad 60, 2010, č. 6, s. 16.

26 Srov. Ludwig Ela: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?, s. 16.

27 Srov. Frido Měšk: Serbski řečny teritorij na kóncu 19. lětstotka (1884). In: Jan Šolta – Hartmut Zwahr: Stawizny Serbow. Zwjazk 2, s. 274–276.

847, v Sasku mimo oblast Horní Lužice 4.147, ve Vestfálsku 2.678 a v Porýní 1.521. S Lužickými Srby bylo možné se setkat i v dortmundském průmyslovém revíru či v okresech Recklinghausen a Essen.²⁸ Dále pak je k lužickosrbské populaci možné počítat i Lužické Srby, kteří během 19. století odešli „za oceán“ do Ameriky či Austrálie (nejznámější z jejich sídel je vesnice Serbin v Lee Country v Texasu, založená v roce 1850; dnes slovanský jazyk sice zdejší obyvatelstvo neužívá, ale udržuje vzpomínku na vlast předků. V Serbinu se nachází *Texas Wendish Heritage Museum*).²⁹ V tamních vsích, které si přistěhovalci založili, napočítal Muka ještě asi 3.500 obyvatel hovořících svým původním slovanským jazykem. Vezmeme-li v potaz migrační vlny 19. století a upravíme Mukovy statistické údaje o migranty, pak můžeme předpokládat, že Lužických Srbů na celém světě žilo na konci 19. století cca 200.000.

Na první pohled by se mohla stagnace počtu Lužických Srbů v průběhu 19. století jevit jako zásadní neúspěch obrozeneckých snah lužickosrbské inteligence. Když však přehlédneme dějiny Lužických Srbů, lze vnímat zachování jejich národní existence v tomto nacionálně vypjatém století jako úspěch. Stejně jako v 17. a 18. století platilo i v 19., že podmínky pro udržení jazyka a národního vědomí byly lepší v Sasku než v Prusku, a to i po sjednocení Německa v roce 1871, kdy si jednotlivé historické země německého císařství udržovaly částečnou autonomii. Přestože došlo v Sasku po sjednocení Německa k zostření situace ve školství, zůstávala situace v saské části Horní Lužice lepší než v Dolní Lužici. Ostatně i rušení poddanství v Sasku proběhlo v roce 1832 za lepších podmínek, než v Prusku, kde bylo poddanství rušeno postupně v letech 1807–1825 (konkrétně 1819 v chotěbuzském kraji a 1821 v pruské části Horní Lužice). Podobně jako v českých zemích i v Lužici znamenalo odstranění poddanství migraci obyvatel a vystěhovalectví mimo Lužici a Evropu.

V Sasku se také podařilo Lužickým Srbům od roku 1831 proniknout i do vyšší politiky, a měli tak své zástupce ve druhé komoře saského sněmu. Jednalo se sice jen o jedince a zastoupení nebylo dosaženo vždy, nicméně např. Bjedrich Adolf Klin (1792–1855) dosáhl prosazení zmírňujícího paragrafu týkajícího se výuky lužické srbštiny do saského školského zákona z roku 1835. V letech 1885–1918 zastupoval osmý vesnický volební okres v saském sněmu Michał Kokla (1840–1922). Takových úspěchů se v Prusku Lužickým Srbům nepodařilo dosáhnout.

Počátky lužickosrbského národního obrození a probuzeného národního vědomí sahají do 20. let 19. století a jsou spojeny především se jménem Handrije Zejlera (1804–1872) – evangelického faráře, básníka a zakladatele národní lužickosrbské literatury. Jeho básnická tvorba se vyznačovala zpěvností a svojí tematikou byla velmi blízká prostému vesnickému lidu. Řada Zejlerových básní zlidověla a část jeho tvorby zhudebnil Korla A. Kocor. Z jejich spolupráce zmiňme alespoň lužickosrbskou hymnu *Krásná Lužice* (*Rjana Łužica*) a oratorium *Počasy* (*Roční období*). Bohatá literární tvorba tvoří však jen jednu část Zejlerovy obrozenecké činnosti. Zejler se aktivně zajímal o mateřský jazyk a v roce 1830 tento zájem zúročil v práci *Kurzgefaßte Grammatik*

28 Srov. Petr Kaleta: Češi o Lužických Srbech, s. 53–54.

29 Srov. oficiální webové stránky Texas Wendish Heritage Society <http://texaswendish.org/default.aspx>.

der Sorben-Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte, čímž kodifikoval tehdejší horní lužickou srbštinu. Společně s J. A. Smolerem stál u zrodu novin *Tydzenska nowina*, které posléze transformovali do *Serbskich Nowin*, jež vycházejí dodnes a jsou hlavním lužickosrbským periodikem.

Na Zejlerovu práci navazovali mnozí další, mezi nimi již zmíněný Jan Arnošt Smoler (1816–1884) a Jan Pětr Jordan (1818–1891), kteří se podíleli na kodifikaci spisovné lužické srbštiny, zejména pak na úpravách jejího pravopisu. Jestliže Jordan po roce 1848 z národního hnutí mizí, Smoler se stal jedním z jeho nejvýznamnějších představitelů. Podílel se na sbírání folkloru (viz výše zmíněnou knihu o písních Lužických Srbů), vydal konverzační příručku a menší slovník. Stál u zrodu Matice lužickosrbské (1845/47), založil první lužickosrbské nakladatelství a knihkupectví (1851), od konce 40. let až do své smrti vydával *Serbske Nowiny* a všemožně organizoval národní život.³⁰

K úspěchům 40. let 19. století nepatřilo jen založení Matice lužickosrbské a zahájení vydávání jejího tiskového orgánu *Časopisu Matice lužickosrbské* (*Časopis Mačicy Serbskeje*, od 1848), ale také čilý pěvecký ruch, jehož organizátorem se stal hudební skladatel K. A. Kocor (1822–1904). V roce 1845 se konal první z každoročních koncertů (Spěwanski swjdzěń), kde se scházela inteligence i prostý lid, jemuž byl zpěv velmi blízký (Lužičtí Srbové patří vůbec k velmi zpěvným národům; dodnes jsou jejich setkání, ať už se jedná o setkání mládeže či jiná, vyplněná zpěvem národních písní). Významnou roli v národním obrození Lužických Srbů sehrávali kněží, vesničtí učitelé a ostatní „zapadlí vlastenci“, kteří působili na vsích a byli v každodenním kontaktu s prostým lidem. Jejich národní vědomí se formovalo ve studentských kroužcích a spolcích, které vznikaly na univerzitách, kam přicházeli Lužičtí Srbové studovat (Lipsko, Praha, Vratislav atd.). V těchto malých skupinkách se studující mladíci zdokonalovali v rodném jazyce, pěstovali literaturu, udržovali čilé kontakty s ostatními spolky a také s obrozenci v ostatních slovanských zemích.³¹ Vědomí slovanské příbuznosti a příslušnosti k velkému etniku Slovanů, spojených jazykem, částečně kulturou a dějinnými osudy, výrazně posilovalo lužickosrbské národní vědomí. Spolková činnost vůbec hrála v lužickosrbských dějinách zásadní roli. Kromě studentských spolků vznikaly i spolky profesního (např. rolnického) či náboženského (např. Towarstwo Cyrila a Metoda) charakteru. Dokonce i zastřešující organizace Lužických Srbů Domowina, vzniknuvší v roce 1912, je především sdružením spolků a společností.

Již na počátku národního obrození se začal projevovat jeden ze zásadních a dosud přetrvávajících nedostatků lužickosrbského národního života – většina obrozenců tehdy pocházela z Horní Lužice (Saské i Pruské), zatímco v Dolní Lužici se národní vědomí probouzelo pomalu a opožděně. Jeden příklad za všechny: dolnolužická pobočka Matice lužickosrbské vznikla až v 80. letech 19. století, a to ještě zásluhou Poláka Alfonse Parczewského. Tamní vlastenecké hnutí po staletích braniborsko-pruské germanizace nenacházelo

30 Srov.: Peter Kunze: Jan Arnošt Smoler. Ein Leben für sein Volk. Budyšin 1995. Jan Cyž: Jan Arnošt Smoler. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótcínca. Budyšin 1975. Herman Šleca: Dr. Jan Pětr Jordan. Jeho žiwjenje a skutkowanje. Časopis Mačicy Serbskeje 77, 1924, s. 3–91 a 78, 1925, s. 3–63.

31 Srov. Peter Kunze: Wuznam serbskich towarstwow za narodne wozrodźenje Serbow. Rohlad 51, 2001, č. 7–8, s. 277–285.

dostatečně živnou půdu pro svoji činnost, a tak se Dolní Lužice dostala více méně do „vleku“ činnosti Horních Lužických Srbů.

Významnými osobnostmi národního života v Lužici ve 2. polovině 19. století se stali Michał Hórnik (1833–1894) a Arnošt Muka (1854–1932). Hórnikova činnost, podobně jako Smolerova, se vyznačovala mnohostranností. Coby katolický farář organizoval církevní a národní život katolických Lužických Srbů, stál u zrodu Cyrilo-metodějského spolku (Towarstwo Cyrila a Metoda, 1862), podílel se na rozvoji žurnalistiky a sám vydával a byl redaktorem několika časopisů a novin, rozšířil a vydal historiografické dílo W. Bogusławského (*Historija Serbskeho naroda*, 1884), podílel se na dotváření spisovné lužické srbštiny. Muka proslul svým statistickým výzkumem (viz výše), jednak zájmem o zachování dolní lužické srbštiny a zpracováním fundamentálního *Slovníku dolnolužického jazyka a jeho nářečí (Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow*, Petrohrad–Praha 1911–1928). Společně s nejvýznamnější postavou lužickosrbské literatury Jakubem Bartem-Čišinským (1856–1909) stál u zformování mladosrbského hnutí.³²

Poslední čtvrtina 19. století se sice nesla ve znamení mezigeneračních sporů lužickosrbské inteligence, což však nezabránilo vybudování Matičního domu (Serbski dom) v Budyšině v roce 1904. První světová válka a následné razantní změny ve střední Evropě přinesly naděje na připojení území obou Lužic k nově vznikajícímu Československu. Již před válkou připravoval půdu pro takovou geografickou změnu na mapě Evropy T. G. Masaryk ve spise *Nová Evropa*. Versailleská konference však nebyla podobným návrhům nakloněna. Lužičtí Srbové na ni nebyli vůbec pozváni a čeští zástupci měli plné ruce práce s uhájením teritoriální celistvosti vznikajícího Československa. Za Lužické Srby přicestoval do Francie první předseda Domowiny Arnošt Bart (1870–1956), který společně se zakladatelem české vědecké sorabistiky Adolfem Černým (1864–1952) neúspěšně agitoval ve prospěch odtržení Lužice od Německa. Lužice však zůstala součástí poraženého Německa, a přestože se Výmarská republika zavázala, stejně jako nástupnické státy Rakouska-Uherska, k dodržování menšinových práv (jednalo se o článek 113 ústavy), navázala částečně na protisrbskou politiku Německého císařství. Výsledkem tohoto protisrbského hnutí bylo mj. založení Lužickosrbského útvaru (Wendenabteilung) při budyšinském okresním hejtmanství. Jednalo se o centrální orgán pověřený dohledem nad Lužickými Srby, který monitoroval jejich národní činnost a podával o ní pravidelné zprávy. Tento orgán existoval až do roku 1945.

Celkově však 20. léta 20. století přinesla Lužickým Srbům jisté uvolnění poměrů, zapříčiněné nikoliv německým sebezpytováním, ale nutností řešit zcela jiné problémy vyvolané prohranou válkou. Po celá 20. léta se tak rozvíjela kultura, spolková činnost i národní život Lužických Srbů. Zlom tohoto víceméně pozitivního vývoje přinesl nástup nacismu na počátku 30. let. Nacisté ihned zahájili kampaň, v níž upozorňovali na lužickosrbské nebezpečí a domnělou snahu reslovanizovat Lužici. Podezřelým se tak stával každý kontakt s okolním slovanským světem. V letech 1933–1937 se nacistická

³² Srov. Jan Petr: Michał Hórnik. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótčınca. Budyšin 1974. Týž Arnošt Muka. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho pócówarja. Budyšin 1978.

lužickosrbská politika odehrávala ve třech etapách. Ihned po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 došlo k rozpoutání rozsáhlého teroru – Sokol (Sokoł) byl donucen k rozpuštění, došlo zastavení činnosti Lužickosrbské lidové rady, bylo přerušeno spojení se Spolkem národnostních menšin v Ženevě apod. v dubnu 1933 pak represe pokračovaly zastavením Serbských Nowin a obsazením jejich redakce. Omezením se nevyhnuly ani další tiskoviny. Policie zatkla řadu kulturních pracovníků či je jinak perzekvovala. Lužickosrbští učitelé a duchovní měli být nahrazeni německými. Tento tvrdý postup vyvolal odpor v zahraničí. V létě 1933 proběhly v Československu z iniciativy Společnosti přátel Lužice masové demonstrace za práva Lužických Srbů. Na manifestaci svolané na 5. červenec 1933 se na hoře Mužském u Mnichova Hradiště sešlo více než 30.000 účastníků.

Nacisté se proto rozhodli změnit taktiku a snažili se získat Lužické Srby pro ideologii nacismu, případně nenásilnou formou rozložit jejich vnitřní soudržnost. Napříště měl být německý charakter Lužice zvýrazněn a prosazen bez použití přímého násilí, např. zakládáním německých škol a poněmčování dětí předškolního a školního věku. K propagandistickým účelům zneužili nacisté i každoroční Spreewaldfest. Hlavní ideou celé propagandy a agitace se stalo heslo, že Lužičtí Srbové nejsou Slované, ale Němci hovořící slovanským jazykem. V souvislosti s posílením postavení Hitlerova Německa na mezinárodním poli a čím dál frapantnějším porušováním mezinárodních úmluv, začaly opět sílit aktivní tendence k potlačení lužickosrbského elementu, které přinesly celou řadu zákazů: německým novinám bylo zakázáno psát o Lužických Srbech, bylo zakázáno zmiňovat Lužické Srby na veřejnosti, ze všech oficiálních budov muselo zmizet vše, co připomínalo toto slovanské etnikum. Lužičtí Srbové nesměli být ani zmiňováni v umění a lužickosrbské spolky se musely přejmenovat tak, aby v názvu neměly slovo lužickosrbský. Napříště se tak např. nesmělo hovořit o lužickosrbských bohoslužbách, ale jen o menšinových bohoslužbách. Zákaz se nevyhnul ani lužickosrbské hymně a vlajce.

Docházelo k přejmenování vesnic tak, aby německé názvy slovanského původu byly poněmčeny. To postihlo celkem 146 vesnic. Zatímco v Sasku se podařilo 80 % původních názvů obnovit, v Braniborsku, kde bylo takto postiženo 54 vsí, jen 14 získalo zpět své původní jméno. Zbýlých 40 nacistických jmen dodnes platí jako oficiální.³³

V čele Lužických Srbů stála Domowina, jejímž předsedou se v roce 1933 stal tehdy mladý dvacetipětiletý učitel Pawoł Nedo (1908–1984), jedna z nejvýraznějších postav lužickosrbského národního hnutí 20. století. V čele Domowiny pak Nedo setrval (s válečnou přestávkou) až do roku 1950. Pod Nedovým vedením sváděla Domowina boj proti germanizačním snahám. Musela sice přijmout nové stanovy, avšak odmítla se přejmenovat na svaz slovansky mluvících Němců. Nakonec v březnu 1937 byla zakázána její další činnost.³⁴ V létě 1937 pokračovala likvidace lužickosrbské kultury a národní-

33 Serbske Nowiny 20. 12. 2005.

34 K Nedovu vedení Domowiny více srov. Annett Brézanec: Politiski pragmatizm za serbske ideale. Skutkowanje Domowinskeho přesydy Pawoła Neda wot 1933 hač do 1950. Rozhlad 59, 2009, č. 2–3, s. 56–62.

ho hnutí. V červenci zakázali nacisté další lužickosrbské (k Domowině nepřislušející) spolky, mj. i Matici lužickosrbskou. Na konci srpna gestapo obsadilo Matiční dům, zkonfiskovalo matiční archiv a knihovnu, zabavilo tiskařské stroje a zničilo litery a nachystané sazby, zakázalo další vydávání Serbských Nowin a všech jejích příloh. Noviny Katolski Posoľ vycházely až do léta 1939, kdy redakce odmítla jejich vydávání v němčině. Po roce 1937 přestala oficiálně na osm let lužickosrbská kultura existovat.

Zcela nová epocha lužickosrbských dějin nastává po II. světové válce. Po zamítnutí „druhého“ pokusu o připojení Lužice k Československu či alespoň o jeho vyčlenění z Německa a vytvoření území pod mezinárodní správou se Lužičtí Srbové museli definitivně smířit se svojí existencí v rámci Německa. Lužice spadala po válce do sovětské okupační zóny a od roku 1949 se stala součástí NDR. V roce 1948 byl v Sasku, resp. v roce 1950 v Braniborsku, vyhlášen *Zákon na ochranu práv lužickosrbského obyvatelstva (Zakoń wo zachowanju prawow serbskeje ludnosće)*, který zajišťoval Lužickým Srbům rovnoprávnost a řadu práv v národní a kulturní oblasti. NDR, která chtěla na Lužických Srbech ukázat správnost řešení národnostní otázky marxisticko-leninskou cestou, skutečně zpočátku Lužické Srby podporovala do té doby nevídaným způsobem. Byly instalovány dvojjazyčné nápisy, rozvíjela se lužickosrbská periodika (např. vědecký časopis *Lětopis*; či dětský časopis *Płomjo*; oba od 1952), vycházely lužickosrbské knihy. Vznikla řada nových institucí: *Ústav pro lužickosrbský národopis (Institut za serbski ludospyt, 1951; dnešní Lužickosrbský ústav/Serbski institut)*, na lipské univerzitě katedra sorabistiky (*Institut za sorabistiku, 1951*), *Lužickosrbské národní divadlo (Serbske ludowe dźiwadło, 1952, později přeměněno na Němsko-serbske ludowe dźiwadło/Německolužickosrbské národní divadlo)*, *Lužickosrbský národní umělecký soubor (Serbski ludowy ansambl, 1952)*, *Národní vydavatelství Domowina (Ludowe nakładnistwo Domowina, 1958)*. Všechny zmíněné instituce fungují dodnes. Poprvé došlo k lužickosrbskému rozhlasovému vysílání, lužická srbština byla zaváděna do škol, byly natáčeny krátkometrážní filmy v lužické srbštině, mateřský jazyk zněl z divadelních prken apod.

Období masivní podpory zahrnovalo 50. léta – do roku 1958 –, kdy znělo heslo Lužice má být dvojjazyčná. Od roku 1959 jej však vystřídalo heslo Lužice má být socialistická. Výrazně poklesla podpora školství, projevování lužickosrbských národních práv bylo považováno za nacionalismus neslučitelný s oficiálně hlásaným komunistickým internacionalismem. NDR nadále podporovala kulturu Lužických Srbů a jejich folklor, přičemž národní práva se dostávala na druhou kolej. Přestože období 1950–1990 bylo určitě epochou kulturního rozmachu, postupovala nadále i asimilace, které napomáhala několik skutečností. Jednak to byl příchod německých vysídlenců z polského a československého pohraničí, který opět – jako již několikrát v dějinách – rozrušoval souvislé jazykové území Lužických Srbů; jednak to byla rozsáhlá industrializace kraje a těžba hnědého uhlí,³⁵ které padlo podle údajů Domowiny

35 Srov. Leoš Šatava: *Národnostní menšiny v Evropě*, s. 202.

za oběť 123 vsí, sídel a usedlostí.³⁶ Přestože se mnozí Lužičtí Srbové přesídlování bránili a dosud brání, jsou i tací, kteří rádi nabídku těžební společnosti přijímají, neboť jim skýtá možnost přesídlit ze starých vsí do nových sídel s výrazně lepší občanskou obsluhností, avšak mimo lužickosrbské jazykové teritorium. Ostatně v poměrně chudém (vzhledem k průměru EU) regionu je finanční podpora poskytovaná energetickým koncernem vítána.

K výše uvedeným jevům napomáhajícím asimilaci musíme také připočít historicky podmíněné nedostatečné etnické uvědomění části Lužických Srbů. I v průběhu čtyřicetiletého trvání NDR si asimilace vybrala svoji daň. V letech 1954–1956 provedl Arnošt Černík sčítání obyvatel a dospěl k číslu 80.818 Lužických Srbů, z nichž jen 70.413 aktivně ovládalo lužickou srbštinu.³⁷ Naproti tomu v roce 1982 uváděl Hinc Šewc jako optimistický odhad 50.000 lužickosrbsky hovořících obyvatel.³⁸ V politickém úzu se konsolidoval počet 60.000 Lužických Srbů, který je chápán jako oficiální, byť skutečnost je – jak ukážeme níže – výrazně horší.

Přestože období NDR jasně ukázalo, že pouhá tolerance nestačí a pro zachování Lužických Srbů je nutná aktivní podpora kultury, a zejména pak jazykového vzdělávání a užívání jazyka v co nejširší každodenní sféře, přinesla 90. léta minulého století v tomto ohledu zklamání. L. Šatava o nich hovoří jako o vesměs promarněném období, v němž řada věcí běžela svojí setrvačností. Po sjednocení Německa se podařilo sice udržet většinu národních institucí, avšak dnes vidíme, jak nešťastné bylo zavedení dvojkolejnosti institucí zastřešujících lužickosrbský kulturní i politický život a rozdělení kompetencí mezi Domowinu a *Nadaci pro lužickosrbský národ (Založba za sebski lud)*. Lužičtí Srbové jakoby si v té době neuvědomovali či uvědomovali nedostatečně, jak hluboce je ohrožena jejich národní identita. Obětavá činnost a úsilí zapálených jedinců nemohly nahradit centrálně řízené a koordinované snahy o revitalizaci jazyka a etnického vědomí. Přirozené asimilační trendy však pracovaly neoslabený dále proti Lužickým Srbům. Na počátku druhé poloviny 90. let začala sílit kritika stávající situace a nutnost cílené a řízené revitalizace byla stále zjevnější. Pozitivním výsledkem se stal start projektu jazykové revitalizace *Witaj*. Na druhou stranu docházelo ke snižování finanční podpory přerozdělované *Nadaci pro lužickosrbský národ*.³⁹

A řada problémů stále přetrvává: nedořešená otázka politického zastoupení Lužických Srbů a vznik voleného orgánu, případně zásadní restrukturalizace Domowiny; neustálá hrozba poklesu přidělených finančních prostředků; uzavírání dalších lužickosrbských škol z důvodu nedostatku dětí a celkově slabých populačních ročníků; nemluvě o špatné ekonomické situaci v Lužici, která nepřeje setrvávání mladých lidí v regionu.

36 Srov. Miloš Malec: Těžba hnědého uhlí v Dolní Lužici. Historie, současný stav, rekultivace a následky. Česko-lužický věstník 16, 2006, č. 6–8, s. 47–51.

37 Srov. Petr Kaleta: Češi o Lužických Srbech, s. 15.

38 Srov. Ludwig Ela: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?, s. 17–18.

39 Srov. Leoš Šatava: Lužice v minulé dekádě. (racionalistická „inventura“...). In: Radek Čermák (ed.): Lužice. 10 let ve sjednoceném Německu. Příloha Česko-lužického věstníku 10, 2000, s. 32–33.

Než zodpovíme otázku položenou na začátku tohoto oddílu (kolik je vlastně Lužických Srbů) vypravme se ještě na krátký exkurz do současného národního vědomí lužickosrbské mládeže.

Národní vědomí současné lužickosrbské mládeže (exkurz)

Výše jsme hovořili o složité národnostní identifikaci Lužických Srbů. Ukažme si tuto problematiku blíže na výzkumu etnické identity a jazykových a kulturních vztahů u žáků Lužickosrbského gymnázia v Budyšíně,⁴⁰ který prováděl pražský etnolog a profesor Leoš Šatava, jenž se dlouhodobě odborně zabývá tematikou národnostních menšin a možností jejich zachování.⁴¹ Jelikož současná generace mládeže drží v rukou osud svého etnika, jedná se o zásadní údaje. Daný výzkum považujeme za zajímavý ze dvou hledisek, jednak byl prováděn opakovaně v letech 2001 a 2005, takže nabízí možnost srovnání vývoje národnostní identity v čase – žáci, kteří se výzkumu účastnili v roce 2001 v nižších třídách, byli dotazováni i v roce 2005 ve vyšších ročnících, a tak je možné sledovat, zda studium na dané škole působí na růst národní identity či nikoliv. A jednak – a to především – svojí cílovou skupinou, která představuje tu „nejlužickosrbtější“ část Lužických Srbů. Budyšínské gymnázium je totiž jedinou střední školou, kde probíhá výuka lužické srbštiny jako mateřského jazyka (běžně se třídy s takovou výukou označují v lužickosrbském školství jako A-třídy),⁴² a podle geografického původu pocházely dotazované děti povětšinou z katolických oblastí Lužice, tedy z těch kde asimilace obyvatelstva postupuje nejpomaleji. Z jazykového hlediska pocházely z převážné většiny z čistě lužickosrbských rodin, případně z rodin smíšených, dětí z čistě (jazykově) německých bylo minimum. Žáci měli v dotazníku označit subjektivní příslušnost k lužickosrbskému či německému etniku čísly od jedné do sedmi, kde jedna označovalo malou sounáležitost či žádnou a sedmička naopak vysokou.⁴³ Podívejme se na výsledky.

Na dotaz, nakolik se cítí být Lužickým Srbem/Lužickou Srbkou, odpovídaly děti v roce 2001 v průměru známkou 5,3 a v roce 2005 5,39; na otázku, nakolik se cítí být Němcem/Němkou (bez ohledu na státní občanství), odpovídaly v 2001 v průměru 3,85 a 4,03. Lužickosrbská národnost tak zatím převládá, byť musíme konstatovat, že i ty „nejlužickosrbtější“ děti cítí poměrně silnou příslušnost k německému etniku. Zajímavé jsou pak i odpovědi na tyto dvě otázky

---

40 Srov. Leoš Šatava: Etniska identita a rěčne/kulturne počahi pola šulerjow Serbskeho gymnazija v Budyšinje. (2001 a 2005 – komparacija). *Rozhlad* 59, 2009, č. 4 a 5, s. 128–132 a 164–170.

41 Z jeho prací na dané téma srov. Leoš Šatava: *Sprachverhalten und ethnische Identität. Sorbische Schüler an der Jahrtausendwende*. Bautzen 2005. Týž: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha 2001.

42 Pro úplnost dodáváme, že Lužickosrbské gymnázium je víceleté, takže zahrnuje druhý stupeň základní školy a pak školu střední (dle naší české terminologie, která se od té lužickosrbské liší). Jak ukážeme později, v Lužici existují druhé stupně základních škol, kde je lužická srbština vyučována jako mateřský jazyk. Na úrovni středních škol je gymnázium v Budyšíně jediné, a to navíc někteří zlí jazykové tvrdí, že svůj charakter ztrácí a je lužickosrbským jen již svým jménem, což je způsobeno tím, že gymnázium má velmi dobrou pověst, a proto o studiu na tomto ústavu usiluje velké množství dětí, z nichž většina jsou místní Němci.

43 Srov. Leoš Šatava: Etniska identita a rěčne/kulturne počahi pola šulerjow Serbskeho gymnazija v Budyšinje, s. 128–130.

v detailním pozorování. Pozitivním jevem je růst pocitu „lužickosrbství“ od nižších do vyšších ročníků. Titíž žáci v nižších ročnících, kteří v roce 2001 na první dotaz odpovídali v průměru známkou 5,03, pak ve vyšších ročnících v roce 2005 již hodnotili svůj pocit být Lužickým Srbem hodnotou 5,45, čemuž zároveň odpovídal i propad pocitu příslušnosti k Němcům ze 4,24 na 3,79. Nejvíce se Lužickými Srby cítili žáci z katolické osady Wotrow (6,33 v roce 2001). Naopak u žáků z evangelických oblastí převládl v roce 2005 dokonce subjektivní pocit „němectví“ nad „lužickosrbstvím“ – 5,5 a 4,05 (sic!). Také se ukázalo, že více se Lužickými Srby cítí být děti z vesnic. Např. u žáků pocházejících z Budyšina byla v roce 2001 lužickosrbská identita označena hodnotou 4,68 a v roce 2005 4,57, německá pak 4,06, resp. 4,44; jedná se tedy o velmi blízké hodnoty a dá se říci, že tyto děti jsou dle svých subjektivních pocitů stejně tak Lužickými Srby jako Němci.⁴⁴

Další otázka výzkumu zněla, za nakolik důležité považují zachování lužickosrbského jazyka a kultury. Odpovědi zde vyjadřovaly spíše deklarativní a abstraktní vysokou míru hodnoty lužickosrbského jazyka a kultury bez označení míry skutečného vlastního zájmu o jejich zachování. Průměrně dotazovaní odpovídali známkou 6,09 v roce 2001, resp. 5,77 v roce 2005. Nejvyšších hodnot pak opět dosáhly odpovědi žáků z obce Wotrow v roce 2001 – 6,89, nejméně pak u dětí z evangelických oblastí v roce 2005 – 4,15, což koresponduje s odpověďmi na předchozí otázky.⁴⁵ Dále následoval dotaz na subjektivní hodnocení jazykové kompetence v lužické srbštině a němčině. Zde Leoš Šatava upozorňuje, že daný dotaz nesleduje jen zhodnocení jazykových schopností, ale zároveň v sobě ukrývá hodnocení vztahu k jazyku a jeho životnosti. Z odpovědí je zřejmé „vítězství“ němčiny. Její znalost hodnotili žáci průměrnou známkou 5,37 v roce 2001, resp. 5,3 v roce 2005, přičemž znalost lužické srbštiny ocenili 4,89, resp. 4,98. Stabilitu vykazovaly tyto hodnoty i v čase, a tak titíž žáci v roce 2001 přiřadili němčině hodnoty 5,25 a lužické srbštině 4,82 a v roce 2005 5,34, resp. 4,99. V obou sledovaných obdobích pak pouze žáci z Wotrowa pocítovali své jazykové schopnosti v lužické srbštině za silnější než v němčině, přičemž naopak největší rozdíly ve prospěch němčiny se objevily u dětí z Budyšina a evangelických oblastí.⁴⁶

Poslední dotaz průzkumu směřoval k celkovému hodnocení situace Lužických Srbů v Německu, opět na škále od jedné do sedmi, kde sedm se rozumí jako velmi dobrá. Odpovědi se pohybovaly ve středu daného číselného rozsahu (3,58 – 2001, 3,77 – 2005), tedy z pohledu mladé generace není situace jejich národa v Německu ideální avšak ani katastrofální.⁴⁷

Aniž bychom chtěli výsledky zmiňovaného výzkumu příliš generalizovat, dá se říci, že otázka národního vědomí je u Lužických Srbů skutečně velmi složitá a že o převážné části tohoto etnika se už dnes dá hovořit nejen jako o bilingvním, ale také jako o etniku s podvojným lužickosrbsko-německým (či německo-lužickosrbským?) národním vědomím.

44 Srov. Leoš Šatava: Etniska identita a řečne/kulturne počahi pola šulerjow Serbskeho gymnzajja v Budyšinje, s. 164–166.

45 Tamtéž, s. 167.

46 Srov. tamtéž, s. 168–169.

47 Srov. tamtéž, s. 169.

Kolik je dnes Lužických Srbů?

To je vskutku obtížně zodpověditelná otázka, protože ani odborníci na lužickosrbskou problematiku se neshodnou, jak přesně definovat Lužického Srba. Je jím pouze ten, kdo aktivně hovoří lužickosrbsky a uvědoměle se k Lužickým Srbům hlásí? Je jím i ten, kdo už jazyk předků vůbec nezná, ale hlásí se k jejich kultuře a odkazu? Dnešní doba plurality umožňuje jedné osobě mít více identit. Je možné pak být zároveň Němcem i Lužickým Srbem? Zodpovězení otázky znesnadňuje i fakt, že Německo oficiálně národnostní menšiny nepočítá.

Ludwig Ela, zaměstnanec Lužickosrbského institutu v Budyšíně a odborník na menšinovou politiku, si dokonce položil otázku, zda se vůbec mají národnostní menšiny počítat. Naštěstí pro Lužické Srby se v Německu dosud neuplatňovala pravidla rakouského menšinového zákona, kdy se podpora národnostní menšiny jednoznačně odvíjí od její početnosti. Tento ustálený zvyk se však dost možná změní. Od roku 2007 se mezi státními institucemi pomalu rozvíjí diskuze nad tím, zda by se ohodnocení (dotace) menšiny nemělo odvíjet právě od počtu jejích příslušníků. Je však možné penězně vyjádřit kulturní nadhodnotu, kterou je menšina schopná za dotace celé společnosti přinášet? Ela si myslí, že nikoliv a přidává se k názoru jazykovědce Haralda Weydta, že podpora menšin je vlastně naplňováním lidských práv, a tudíž otázka, kolik vlastně Lužických Srbů ještě je, pozbývá smyslu.⁴⁸ Přesto zkusme na otázku položenou v nadpisu odpovědět.

Základním kritériem pro určování „lužickosrbskosti“ zůstává přece jen jazyk, čemuž nahrává i fakt, že vedle něj (resp. některých kulturních specifíků) existuje v praxi jen málo jiných znaků, vymezujících Lužické Srby jako svébytné etnikum.⁴⁹ Důraz na jazyk jako distinktivní rys potvrdil i průzkum mezi studenty lužické srbštiny z nedávné doby, který ukázal, že 91 % z nich považuje užívání srbštiny za důležité či velmi důležité (76 %) kritérium „lužickosrbskosti“. Dále pak 98,2 % (tedy téměř všichni) hodnotí jazyk jako významnou komponentu perspektivy Lužických Srbů. Avšak jen 83 % odpovědělo, že pro ně osobně je lužická srbština důležitá. Ostatně propojení jazyka a národní příslušnosti hrálo tradičně u Lužických Srbů a při odhadování či počítání velikosti tohoto národa velkou roli.⁵⁰

L. Šatava udává, že horní lužickou srbštinou by bylo schopno v dnešní době hovořit zhruba jen 20.000 až 25.000 osob. Avšak jen u poloviny z nich předpokládá, že tento slovanský jazyk užívají v každodenní komunikaci a ještě menší počet jej užívá skutečně běžně, cíleně a uvědoměle. Přestože asimilační tendence se dotýkají především Dolní Lužice a evangelických částí Horní Lužice, ani území katolických Lužických Srbů jich není prosto. Na území západně od Budyšína ve směru k městům Kamjenc (Kamenz) a Wójerecy (Hoyerswerda) o rozloze 250 km² žije v 70–80 obcích dle Šatavy 9.000–10.000 Lužických Srbů, kteří zde tvoří přibližně dvoutřetinovou,

48 Srov. Ludwig Ela: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?, s. 17–19 a 16–18.

49 Srov. Leoš Šatava: Jazyk, etnicita a Lužičtí Srbové. Slovánský přehled 92, 2006, 2, s. 306–307.

50 Srov. Ludwig Ela: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?, s. 19.

někde však i 80–90procentní většinu populace. Přestože u katolických Lužických Srbů plní mateřský slovanský jazyk základní komunikativní funkci, jeho role postupně klesá. Pro Dolní Lužici uvádí Šatava ještě žalostnější počty. Předpokládá 6.000–7.000 uživatelů dolní lužické srbštiny, přičemž téměř všichni, pro něž je mateřským jazykem, jsou starší 55–60 let. A jejich počet nadále klesá, protože až na ojedinělé výjimky nedochází k přirozenému přírůstku z řad dětí a mládeže. Nemluvě o tom, že příležitostí, kdy je možné dolní lužickou srbštinou hovořit, není mnoho. Navíc se rozevírají nůžky mezi spisovnou formou jazyka a jeho hovorovou vesnickou (germanizovanou) podobou.⁵¹

Poměrně alarmující jsou počty lužickosrbské mládeže. Leoš Šatava uvádí, že lužickou srbštinou hovoří méně než 2.000 osob do 20 let! Navíc se v minulé dekádě ročně v Lužici průměrně narodilo pouze 50–60 (ano skutečně tak málo) dětí, u nichž můžeme předpokládat, že si v budoucnu osvojí lužickou srbštinu jako mateřskou řeč. Mimo katolickou oblast a Budyšín užívají děti a mládež lužickou srbštinu jen zřídka. Jejich počty L. Šatava odhaduje na spíše desítky než stovky.⁵² Dle Šatavových výpočtů tak můžeme na základě schopnosti užívat jazyk předpokládat 26.000 až 32.000 horních i dolních Lužických Srbů. Rozvolníme-li daná kritéria i o ty, kteří ovládají lužickou srbštinu jen pasivně či v omezené míře, můžeme předpokládat vyšší číslo, avšak i tak se jeví politicky udávaných 60.000 jako nedostižný ideál. A to ponecháváme stranou národní uvědomělost a skutečný zájem o předávání jazyka dalším generacím a zachování lužickosrbské kultury.

Již v roce 1983 připravil Beno Korjeňk pro vedení Domowiny podrobnou analýzu demografického vývoje Lužických Srbů. L. Ela ji považuje za natolik důvěryhodnou a skutečnosti odpovídající, že ji v roce 2008 nechal zveřejnit. B. Korjeňk vyšel z výpočtů H. Šewce a stanovil, že v roce 2003 bude 19.000 uživatelů lužické srbštiny a pro rok 2013 pak odhadl jejich pokles na 15.500. Navíc Korjeňk předpokládal, že k udržení tehdejších počtů lužickosrbsky hovořících obyvatel by bylo nutné, aby se každý rok výuky ve školách typu A (tj. s lužickou srbštinou jako vyučovací a mateřským jazykem) účastnilo nejméně 1.000 dětí. Ve skutečnosti to však bylo zhruba 400 a dnes jen o něco málo více než 100.⁵³

„Etnikum, které odolalo více než tisíciletému německému vlivu a tlaku, se tak na prahu 21. století zřejmě přiblížilo asimilaci více než kdy jindy ve svých dějinách. O tom, zda Lužičtí Srbové i nadále přetrvají jako svébytné etnikum, jež je i nositelem svébytného jazykového kódu, či zda lužickosrbská specifika přežijí pouze jako „kultovní“ prvky (eventuelně i nezanedbatelného počtu) jednotlivců a rodin, se rozhodne pravděpodobně již v horizontu příštích 15–20 let.“⁵⁴

51 Srov. Leoš Šatava: Jazyk, etnicita a Lužičtí Srbové. Slovanický přehled 92, 2006, 2, s. 306–307.

52 Srov. Leoš Šatava: Jazyk, etnicita a Lužičtí Srbové. Slovanický přehled 92, 2006, 2, s. 305.

53 Srov. Ludwig Ela: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?, s. 18–19.

54 Srov. Leoš Šatava: Jazyk, etnicita a Lužičtí Srbové. Slovanický přehled 92, 2006, 2, s. 311.

Štěpení a jeho role v lužickosrbských dějinách

Jedním z jevů patrných již při letmém seznámení se s lužickosrbskou problematikou je štěpení, či jinak řečeno, nejednotnost Lužických Srbů a přítomnost řady vnitřních překážek, které bránily tomu, aby se toto slovanské etnikum dokázalo sjednotit a celistvě čelit nepřízni dějin, zejména pak postupné germanizaci a neustálému zmenšování území, kde se hovořilo lužickou srbštinou. Na to poukázal trefně i největší z lužickosrbských literátů Jakub Bart Ćišinski, když napsal „Náš lid rozdělen a roztrhán/ zvenčí, zvnitřka v kolikero směrech,/ takže v ničem nemá tělo celku.“⁵⁵ Velký básník zde především hovořil o neschopnosti Lužických Srbů se semknout a plýtvání sil na vnitřní rozpory, mezi něž patřil i generační spor starší generace stojící u počátku národního obrození a mladší generace, tzv. mladosrbského hnutí, jehož byl Jakub Bart-Ćišinski součástí.

Podívejme se tedy nyní na některé z oněch vnitřních překážek. Část z nich jsme již zmínili v úvodních pasážích tohoto textu. Na první pohled napříkladaráží, že tak početně nevýrazné etnikum si během dějin uchovalo dva spisovné jazyky – horní a dolní lužickou srbštinu.⁵⁶ Tuto složitou jazykovou situaci dělá ještě složitější fakt, že přechodné středolužické nářečí, vycházející z jazyka, kterým se hovoří v oblasti obce Slep (Schleife), se uchází také o uznání statutu spisovného lužickosrbského jazyka. Není nejspíše nutné podrobně rozebírat, jak toto jazykové štěpení znesnadňuje vzdělávání ve spisovném jazyce, jeho udržení, vydávání knih a podobně. Dovolíme si nyní pominout celou řadu důležitých komplikací a nastíníme pouze jednu. Dnešní svět už si neumíme představit bez počítačů a stalo se naprostou samozřejmostí, že počítačové programy jsou dostupné v desítkách řečí v souladu se zásadou „user-friendly“. Převádění programů do národních jazyků – lokalizace – je nákladný proces, do něhož se výrobce softwaru pustí jen tehdy, když se ekonomicky vyplatí. Při předpokládaném počtu lužickosrbských uživatelů programu a nutnosti převádět ho do dvou jazykových verzí, asi nepřekvapí, že se Lužičtí Srbové budou muset nejspíše i v budoucnu spolehnout především na software v německé jazykové mutaci.

Kromě jazyka je dalším na první pohled patrným rozdělovníkem uvnitř lužickosrbského etnika náboženství. Mezi Lužickými Srby nalezneme katolíky a evangelíky. V dnešní více méně nábožensky tolerantní době se nemusí jednat o závažnou překážku. Ne tak v minulých staletích, kdy mezikonfesní sňatky byly rozhodně méně časté než národnostně smíšená manželství. Konfese stála dlouho nad národním uvědoměním, a tak bylo přijatelnější najít si partnera evangelíka avšak Němce, než partnera Lužického Srba avšak katolíka. V tom lze mimo jiné spatřovat jeden z důvodů, proč evangeličtí Lužičtí Srbové snáze podléhali germanizaci. Katolíci se totiž od zbytku většinového obyvatelstva lišili nejen jazykem, ale i svým katolickým vyznáním. To vedlo k hlubší semknutosti a účinnějšímu členění germanizačním tlakům. Navíc si malá katolická menšina

⁵⁵ Vřesový zpěv. Antologie lužickosrbské poezie. Uspořádal a přeložil Josef Suchý. Praha 1976, s. 90.

⁵⁶ K otázce dvou jazyků též srov.: Hinc Šewc: Łužiska serbšćina – jedna abo dwě řeči? (Problematika a staw diskusije). Rozhlad 44, 1997, č. 1, s. 149–159.

vytvořila úzký vztah k jinému nedalekému katolickému národu – Čechům –, a především pak k jejich metropoli – Praze. Nejen že se tato „menšina v menšině“ udržela a dnes tvoří jádro Lužických Srbů, ale od poloviny 19. století převzala vedoucí roli v kulturním rozvoji národa a z jejích řad pochází většina lužickosrbských kulturních pracovníků.⁵⁷ Pozitivní roli sehrálo konfesní štěpení při překládání základních náboženských textů. Od konce 16. století probíhala mezi oběma konfesemi kompetitivnost v překladu Nového zákona a Bible vůbec, což jistě napomáhalo rozvoji vzdělanosti, literatury a kultury vůbec. Navíc evangelické stavy z obavy z možné rekatolizace nedlouho před tím konvertovavších evangelíků podporovaly vydávání knih v lužické srbštině a také školství v místním jazyce. Tím však výčet pozitiv končí.

Obě konfese používaly odlišný pravopis a také písmo, což se pak ukázalo jako výrazná překážka při formování jednotného pravopisu v 19. století. Pro zápis obou jazyků bylo původně užíváno německého písma – fraktury („šva-bachu“) –, které však neodpovídalo potřebám slovanského jazyka. Na konci 17. století došlo k prvním pokusům o upravení pravopisu. Jezuita Jakub Xaver Ticin se v latinsky psané gramatice *Principia lingua vendicae* (Praha 1679) výrazně přiblížil českému pravopisu. Podobně postupoval i evangelík Michał Frencl, avšak na naléhání své mecenášky, šlechtičny Henrietty Cathariny von Gersdorf, vydával své práce v pravopise bližším tomu německému. Velmi podobná byla situace i v Dolní Lužici, což položilo základy k trojímu pravopisu ve dvou jazycích. V souvislosti s národním obrozením ve 30. a 40. letech pracovali na kodifikaci horní lužické srbštiny H. Zejler, J. A. Smoler a J. P. Jordan. Na jejich práci navázal Křesťan Bohuwěr Pful, čímž vznikl analogický pravopis (tj. analogicky upravený dle českého a polského pravopisu) užívající pro zápis latinku.⁵⁸ Tento pravopis přijala za závazný Matice lužickosrbská, a proto se mu také někdy říká Mačićny.⁵⁹ Tím ovšem stále nebyl překonán rozdíl mezi katolickým a evangelickým pravopisem.

Jordan se dokonce ve snaze přemostit rozdíl mezi konfesemi a pravopisy pokusil vydávat časopis *Jutrníčka* ve smíšeném pravopise (tedy na základě syntézy katolického a evangelického).⁶⁰ Nicméně již po 26 číslech musel od svého záměru ustoupit. Představitelé Matice lužickosrbské a někteří spisovatelé psali analogickým pravopisem, frakturu však stále užívali evangeličtí i katoličtí autoři. Přijetí jednotného pravopisu pro jeden jazyk pro celou Horní Lužici prosazoval M. Hórnik, avšak dosáhl jen toho, že katolíci začali závazně užívat jednotného pravopisu v latince a evangelíci zůstali u fraktury. K definitivnímu sjednocení pravopisu pak došlo až po roce 1945! V Dolní Lužici se na úpravách pravopisu podíleli A. Muka a Bogumił Šwjela, přičemž zpočátku bylo dosaženo jednotného pravopisu v latince a fraktuře. Konečnou úpravu pravopisu provedl B. Šwjela počátkem 20. století.⁶¹

57 Srov. Zdeněk Boháč: *České země a Lužice*, s. 109.

58 Srov. Petr Kaleta: *Češi o Lužických Srbech*, s. 38–40.

59 Srov. Měrćin Völkel: *Trac dyrbi Serbstwo*. Budyšin 1997, s. 7.

60 Srov. Měrćin Völkel: *Serbske nowiny a časopisy w zašłosći a přitomnošći*. Budyšin 1984, s. 21.

61 Srov. Petr Kaleta: *Češi o Lužických Srbech*, s. 40–41.

Významnou úlohu při vytváření mostu mezi oběma konfesemi sehrálo založení centrálních spolků – jednak Matice lužickosrbské (Maćica serbska; založena 1845/1847) a jednak Domowiny (1912). Matici se sice podařilo postupně překlenout konfesionální rozdíly, začala pracovat i v pruské Horní Lužici a nakonec vznikl i její dolnolužický odbor (1880), avšak nestala se centrálním lužickosrbským sdružením a zůstávala především vědeckým spolkem. Centralizující roli sehrála až Domowina. Její počátky však nebyly vůbec jednoduché a část lužickosrbských spolků odmítla do Domowiny vstoupit. Proti ní se stavěla i významná postava tehdejšího politického života a poslanec saského sněmu M. Kokla či další důležitá osobnost národního hnutí A. Muka. Lišily se i představy hlavních iniciátorů o tom, jak by měla Domowina fungovat. Nakonec se na jejím založení podílelo jen 15 ze 60 lužickosrbských spolků, přičemž se jednalo o spolky výhradně evangelické. Pouze jediný katolický spolek – Lipa Serbska z Pančic – od Domowiny neodpadl.⁶² Domowina však dokázala již na počátku zapojit do své činnosti horno- i dolnolužický element, když se jejím prvním předsedou stal A. Bart a místopředsedou B. Šwjela. Po obtížných počátcích začala místo politického reprezentanta Lužických Srbů získávat díky obětavým a statečným postojům předsedy Pawoła Neda v době boje proti nacismu. Po válce ji okupační úřady uznaly jako politické, anti-fašistické a kulturní zastoupení všech Lužických Srbů. Bohužel za NDR se Domowina proměnila jen v etnickou odnož SED, což sice posílilo její centrální pozici, zároveň však poškodilo její morální kredit. V listopadu 1989 vzniklo *Lužickosrbské národní shromáždění* (*Serbska narodna zhromadźizna*), které prosadilo strukturální, personální a programové obnovení Domowiny. V nově přijatém statutu se Domowina prohlásila za politicky nezávislý a samostatný národní orgán Lužických Srbů.⁶³ Dnes mohou do Domowiny vstupovat jak fyzické osoby, tak spolky a svazy.

Nedílnou roli v negativních dopadech štěpení na vývoj lužickosrbského národa sehrálo i neustále opakované přerozdělování území, které Lužičtí Srbové obývali.⁶⁴

Lužičtí Srbové jsou pozůstatkem Polabských Slovanů, kteří osídlili území vymezené řekami Sála – Labe – Odra v průběhu 5.–6. století. Jednalo se o celkem tři kmenové celky: srbský, obodritský a lutický (čili veletský), které však nikdy nevytvořily jednotný státní celek. Některým knížatům se podařilo sjednotit ten nebo onen kmenový svaz (např. srbské kmeny sjednotil počátkem 9. století na krátké období kníže Miliduch, nazývaný „král Srbů“), avšak tyto svazy většinou nepřežily svého sjednotitele a po jeho smrti se opět drobily. To umožňovalo Frankům a později německým vládcům snadněji ovládnout pohanské Slované. Snaze německých markrabat rozšířit jimi ovládané území více na východ napomáhala i pohanství Polabských Slovanů, kteří se s velkou vehemencí bránili christianizaci, což z nich v křesťanské Evropě udělalo vítaný

62 Srov. Franc Rajš: *Stawizny Domowiny we słowje a wobrazu*. Budyšin 1987, s. 41.

63 Oficiální označení: *Zwjazk Łužiskich Serbow z.t./Zwězk Łužyskich Serbow z.t.*, něm. *Bund Lausitzer Sorben e.V.*

64 Tato část textu vychází z našeho dříve publikovaného článku, který zde s drobnějšími změnami využíváme. Srov. Josef Šaur: *Role štěpení a periferality v lužickosrbských dějinách*. In: *Muzeum Brněnska. Sborník 2007. Předklášteří*, 2007, s. 107–112.

cíl bojovníků za šíření Kristovy víry. K již zmíněnému kmenovému svazu Srbů náležely mimo jiné i kmeny Milčanů a Lužičanů. Milčané sídlili přibližně na území dnešní Horní Lužice. Podle nich se také tato oblast ve středověku nazývala Milčansko. Lužičané pak obývali území dnešní Dolní Lužice, která se dříve označovala jen jako Lužice. Sám název je zdvojnásobením slova luža (tedy louže) a souvisí s bažinatými blaty (ls. Błota), tvořenými rameny řeky Sprévy na jejím severním toku. Dalším velkým kmenem Srbů byly Glomači (Daleminci) sídlící západně od Milčanů. Srbské kmeny obývaly výrazně rozsáhlejší území, než dnešní Lužičtí Srbové; na západě tvořila hranici řeka Sála, na východě řeky Bobra a Odra, na jihu Krušné hory a na severu linie Frankfurt nad Odrou – Köpenick – Dahme – ústí řeky Sály do Labe.

V opakovaných bojích s východními Franky a následně německými markrabaty nedokázaly srbské kmeny odolat a v letech 963, resp. 990, definitivně ztratily svoji územní nezávislost. V těžkých bojích o zachování samostatnosti v průběhu 9. a 10. století padla většina původní slovanské (srbské) šlechty.⁶⁵ Lužičtí Srbové tak tvořili na svém původním území nižší (především vesnické) vrstvy obyvatelstva a z horních sociálních vrstev byli více méně zcela eliminováni.

Od počátku 11. století se v celé pozdější Lužici začaly střetávat české, polské a německé zájmy. Německý stát ztratil předčasnou smrtí Oty III. (1002) sebejisté postavení, čehož využilo posilující Polsko vedené Boleslavem Chrabrým, který vtrhl do Lužice a Milčanska, dobyl Budyšín, Míšeň a získal území až téměř po Sálu. Jindřich II. (1002–1024) uznal jeho expanzi, avšak po Boleslavově útoku na Čechy se oba panovníci dostali do táhlých bojů (svedli celkem tři války), které ukončil budyšínský mír roku 1018. Boleslav získal Lužici a Milčansko až k Černému Halštrowu a Połznici (Ploučnice), zbytek území si nechal Jindřich II. Boleslavův syn Měšek II. nedokázal území udržet a musel se nakonec roku 1032 vzdát Lužic ve prospěch německého panovníka Konráda II. (1024–1039). Poměrně záhy (roku 1076) však připadlo Milčansko i s územím kmene Nišanů při řece Labe poblíž hradu Donína (Dohne) českému králi Vratislavu II.⁶⁶ Ten na získaném teritoriu ovládl pouze několik hradů a roku 1084 předal zmíněné území jako věno Wiprechtu II. z Grojče,⁶⁷ manželu Vratislavovy dcery Jitky (Judity). Krátce je pak držel jejich syn Jindřich.

Od 12. století ustupuje název Milčansko a začíná se užívat pojmenování Budyšínská marka (Budyšínsko). Jihovýchodní část nesl název Zagozd (Záhvozď – území zasahující i do Čech), později Zhořelecká marka (Zhořelecko). Během 13. a 14. století se pro spojené Budyšínsko a Zhořelecko ustálil název Horní Lužice. Území Lužičanů, dříve nazývané Lužicí, začalo být označováno jako Dolní Lužice. Oba pojmy se trvale vžily od 16. století.⁶⁸

65 Srov. Peter Kunze: Kurze Geschichte der Sorben. Ein kulturhistorischer Überblick in 10 Kapiteln. Bautzen 1995, s. 15.

66 Srov. Zdeněk Boháč: České země a Lužice, s. 12.

67 Od roku 1123 byl markrabě míšenský a lužický jako Wiprecht I.

68 Srov. Dušan Trávníček: Přehled územního vývoje Horní a Dolní Lužice do konce 19. století. *Scripta fac. sci. nat. UJEP Brunensis, geographia* 1, 2, 1972, s. 29–37.

Po smrti bezdětného Jindřicha z Grojče (1135), který obě země odkázal českému Soběslavovi I., se podařilo saským Wettinům získat pozdější Dolní Lužici, kterou drželi s přestávkami až do roku 1304. Milčansko ovládl Soběslav I. v roce 1136, ale krátce přešlo pod správu míšeňských markrabat. K Čechům se toto území vrátilo jako léno udělené Fridrichem Barbarossou Vladislavovi II. roku 1158. Za Václava I. získali braniborští Askánci západní části Budyšínska a roku 1253 jim připadlo celé Budyšínsko a Zhořelecko jako věnná zástava sestry Přemysla Otakara II. Boženy (Beatrix) provdané za Otu III. Braniborského. Po jeho smrti 1268 provedli dědicové nové dělení území na část budyšínskou a zhořeleckou, přičemž jako hranice byla stanovena říčka Lubata, od jejího ústí Spréva a mužakovská cesta.⁶⁹

Počátkem 14. století získali nakrátko braniborští Askánci i Lužici drženou Wettiny, avšak jejich rod vymřel roku 1319. O osiřelé území ihned projeví zájem český král Jan Lucemburský a javorský vévoda Jindřich. V září 1319 dospěli oba k dohodě, podle níž Jindřich držel Zhořelecko a český král Budyšínsko. Větší část Jindřichova území získal Jan Lucemburský v roce 1329 výměnou za doživotní užívání Trutnovska a Dvora Králové, zbytek připojil po Jindřichově smrti (1346) na základě smlouvy z roku 1337. Dolní Lužici, jež více méně zůstala součástí Braniborska, které přešlo pod Wittelsbachy, získal pro český stát Karel IV. Koupěmi a smlouvami s Wittelsbachy docílil postupného ovládnutí celého území obou Lužic, které završil roku 1373 získáním samotného Braniborska.

To, že se Lužice stala součástí slovanského státu, nemělo (a ani nemohlo) mít vliv na postavení Lužických Srbů, kteří zůstávali v postavení nesvobodného či polosvobodného obyvatelstva. V čele obou Lužic jako markrabství stáli fojti – landvogti (lužickosrbsky bohotojo). Měli sídlo v Budyšíně a v Łukově (Luckau), později v Lubině (Lübbin). Roku 1356 na generálním sněmu českých, moravských, slezských a lužických stavů bylo rozhodnuto, že všechny tyto země mají tvořit nedělitelný celek Zemí Koruny České. To však porušil sám Karel IV. když rozdělil roku 1377 tyto země mezi své syny. Jan Zhořelecký dostal Zhořelecko a východní část Dolní Lužice, zatímco Václav IV. držel zbytek Lužice. Po Janově smrti (1396) přešlo Zhořelecko pod přímou vládu Václava IV., zatímco východní část Dolní Lužice připadla Joštovi Moravskému. Až po jeho smrti (1411) byla rozdrobená Lužice opět sjednocena. Jak vidno z předchozího přehledu, tak obě Lužice měnily poměrně často své majitele. Nejedná se však o překvapivý fakt, jelikož Lužice ležely na hranici několika středověkých států a jako periferie se vyloženě nabízely jako předměty směny, věna či dědictví mladších synů. To však nemuselo nutně znamenat nezáměr o toto území. Např. Wiprecht II. z Grojče patřil ke svědomitým správcům svých držav a donátorskou činností se zasloužil o upevnění křesťanství v této oblasti.

Na rozdíl od předchozích století, kdy přecházela Lužice pod nového panovníka většinou jako celek nebo alespoň jako větší území, v průběhu 15. století je drobená na menší území. Krátce ztratila koruna česká Bezkov a Wojerecy.

⁶⁹ Srov. Zdeněk Boháč: České země a Lužice, s. 12.

Odprodáno bylo město Dobry Ług (1423), Sliwin, Grozišćo, Grabin, Zły Komorow s velkým pásem země na západě až za řeku Černý Halštrow.⁷⁰ Zmatků v českém státě během husitských válek využili jeho sousedé k posílení vlastních pozic a ovládnutí některých území. Roku 1429 byla dána do zástavy fojtovi Hanuši Polenskému Dolní Lužice. Ten pak prodal roku 1445 braniborskému kurfiřtovi Fridrichovi Lubin spolu s částí Chotěbuzska. Později získal braniborský kurfiřt celou Dolní Lužici. Jiří z Poděbrad mu potvrdil roku 1459 držení fojtství a po úmluvách v Gubíně (1462) se k českému království vrátila Dolní Lužice, ochuzená o Chotěbuzsko a Picín.

V letech 1469–1490 držel obě Lužice Matyáš Korvín, ale na základě olomouckého míru z roku 1478 se nakonec vrátily ke koruně české. Na konci 15. a v průběhu 16. století byly ztraceny ve prospěch braniborského kurfiřta další menší části Dolní Lužice – panství Sommerfeld (Žemer), Bobersberg, Sosny (Zossen), Žorawu (Sorau), Bezkow a Storkow. Na okraj poznamenejme, že Chotěbuzsko nebylo přímo spojeno s braniborským kurfiřtstvím (stálo samostatně jako některé další hohenzollernské země). Taktéž se nejednalo o teritorium na okraji Lužice, nýbrž o zářez do jejího středu obklopený územím náležícím k českému státu.

Svazek Lužice a ostatních českých zemí silně utrpěl během husitských válek. Tehdy se svazek šesti hornolužických měst (Budyšín, Zhořelec, Žitava, Lubáň, Lubij a Kameneč), tzv. Šestiměstí, které představovalo významnou politickou sílu v oblasti, postavilo na stranu Zikmunda Lucemburského. I během 16. století se Lužice zbytku soustátí vzdalovala, na čemž měla svůj podíl reformace. I když obě Lužice byly svým etnickým a jazykovým charakterem převážně slovanské území, vrchnost zde byla německá, a tak česká dvorní kancelář vyřizovala spisy do Lužice německy (podobně jako do Slezska). Snaha z roku 1516 zavést češtinu skončila neúspěchem. Podobně i zemské sněmy obou Lužic jednaly německy. K definitivnímu oddělení Lužic od českého státu došlo za třicetileté války. Zpočátku dostal saský kurfiřt od Ferdinanda II. obě Lužice jako zástavu za válečné náhrady. Roku 1623 se oba panovníci dohodli, že si kurfiřt Jan Jiří podrží Lužice až do vyplacení válečných výdajů, k čemuž však nedošlo a Ferdinand II. raději dané území Sasku odstoupil jako dědičné léno, což stvrdil pražským mírem z května 1635. De iure zůstaly Lužice součástí českého státu a zachovával se lenní svazek, nicméně de facto byly definitivně odloučeny po třech stoletích od Koruny české. Většina obou Lužic přináležela k Sasku, část Dolní Lužice pak k Braniborsku, resp. k Prusku.⁷¹

Saskému panovníkovi se podařilo krátce spojit území celé Lužice za napoleonských válek, když coby spojenec císaře Napoleona získal Chotěbuzsko a přilehlá území na úkor poraženého Pruska. Nicméně tento stav trval pouze do roku 1813, kdy Prusko získalo ztracená území zpět. Na Vídeňském kongresu patřila „saská“ otázka ke sporným problémům. Sasko se nakonec muselo ve prospěch Pruska vzdát mj. i celé Dolní a velké části Horní Lužice. Saskou

⁷⁰ Srov. Antonín Frinta: *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*, s. 158.

⁷¹ k Braniborsku patřily tyto části Dolní Lužice: Chotěbuzsko (od 1445), Picín (1448, trvale od 1462), Žemr a Bobersberg (1482), panství Sosny (Zossen 1490), Bezkow a Storkow (od 1575).

Horní Lužici tvořila čtyři hejtmanství – Budyšínské, Lubijské, Kamenecké a Žitavské; o celkové rozloze 2.470 km². Pruská Horní Lužice zahrnovala okresy Wojerecký, Rozbórský, Zhořelecký a Lubaňský o celkové rozloze 3.469 km². Administrativně byla začleněna do provincie Slezsko a v ní do Lehnického (Leignitz) vládního obvodu. Dolní Lužice připadla k provincii Braniborsko a v ní k vládnímu obvodu Frankfurt nad Odrou. Jejich sedm okresů (Chotěbuzský, Kalawský, Grodkowský, Žarovský, Gubínský, Lubinský, Łukovský) mělo rozlohu 6.840 km². Původně k nim náležely ještě dva okresy – Bezkovský a Storkovský, které však byly na konci 19. století připojeny k vládnímu obvodu Postupim a tím vyčleněny z Lužice.⁷² Z oněch vyjmenovaných patnácti lužickosrbských okresů (čtyři náležící k Sasku a jedenáct k Prusku) zůstaly čistě lužickosrbské jen tři Chotěbuzský, Grodkowský a Wojerecký. K Budyšínskému, Kalawskému a Rozbórskému byly připojeny německé části, avšak slovanské obyvatelstvo si udrželo většinu. Ve všech ostatních okresech byli Lužičtí Srbové menšinou. Od počátku 19. století se tak Lužičtí Srbové stali v konkrétním slova smyslu menšinou v obou Lužicích. Navíc při ustanovování nových hranic mezi Pruskem a Saskem se nepřihlíželo k přirozeným a historickým hranicím farností a obcí, takže v jedenácti případech procházela hranice skrze farnost (sic!). Např. statky klášterů Marienthal a Marijina Hvězda se nacházely nyní na území obou států.

Ovšem ani sjednocení Německa ve 2. polovině 19. století neznamenal pro Lužické Srby spojení jejich dvou sídelních teritorií do jednoho celku. Německé císařství bylo jako spolkový stát vnitřně členěno, a tak náležely Lužice k různým střediskům, byť teoreticky měly jedno centrum – hlavní město císařství – společné. Po I. světové válce vyslovili Lužičtí Srbové požadavek, aby byly obě Lužice spojeny do jednoho území, což se však nestalo. Po II. světové válce se v rámci NDR, kde při správní reformě z roku 1952 zanikly historické země a vzniklo 15 krajů, nacházelo lužickosrbské území v různých krajích. Podobně po vzniku SRN a obnovení historických zemí jsou obě Lužice rozděleny mezi Sasko a Braniborsko, přičemž každá země jim garantuje různou míru menšinových práv.

Horní i Dolní Lužice tvořily po převážnou část svých dějin periferii státu, k němuž náležely. To se také odrazilo ve vztahu centra k jejich teritoriu, které bylo neustále štěpeno, drobeno a kouskováno buď jako věno, zástava či válečný zisk. Na jedné straně to přineslo Lužici jistou míru autonomie a nezávislosti na centru.⁷³ Na druhé straně však působil tento fakt proti sjednocení Lužických Srbů. Vyvíjeli se v různých státech, v různých a často velmi rozdílných podmínkách. Zejména odštěpování Horní Lužice od Dolní přineslo postupné ukotvení dvou jazykových norem. Římské heslo „rozděl a panuj“ potvrdilo v Lužici svoji platnost. Často byla záměrně ztěžována komunikace mezi oběma Lužicemi. Např. v průběhu industrializace během 19. století bylo postaveno na území Lužic několik železničních tahů, avšak jen jeden z nich spojoval Horní a Dolní Lužici, tedy protínal sasko-pruskou hranici. Podobně

72 Srov. Dušan Trávníček: Přehled územního vývoje Horní a Dolní Lužice do konce 19. století, s. 34; též srov. Michał Hórník: Řeč a písemnictví lužických Srbův. Časopis Musea Království českého 30, 1856, 1, s. 60.

73 Srov. Peter Kunze: Kurze Geschichte der Sorben, s. 20.

vydaly úřady ve 30. letech 19. století nařízení zakazující pruským poddaným studovat na saských univerzitách. Tak se vnější členění promítalo přímo do členění vnitřního.

Již jsme zmínili složité vztahy obou Lužic k centru, tj. k centru té země, která Lužice držela jako své území. Nyní bychom chtěli stručně zmínit i problém centra samotných Lužických Srbů. Ty dnes existují v podstatě dvě – Budyšín (Budyšin, Bautzen; pro Horní Lužici) a Chotěbuz (Chóšebuz, Cottbus; pro Dolní Lužici). Přestože Budyšín plní de facto funkci hlavního města, zachovává si i Chotěbuz své postavení; jednak z důvodů historických (dělení na Horní a Dolní Lužici a s tím spojená nutnost dvou městských center) a jednak proto, že Lužičtí Srbové obývají dvě různé spolkové země. Centrální role Budyšína má svůj dějinný význam, neboť opevněné středisko je zde dokázáno již v 9. století. Wiprecht II. z Grojče rozšířil na konci 11. století znak Budyšína (zlatá hradba o trojím cimbuří se třemi černými zedními pruhy v modrém poli) na celé Milčansko, resp. Budyšínsko a Zhořelecko a později na Horní Lužici. V Budyšíně sídlil fojt (landvogt; bohot) coby zástupce krále. Navíc se Budyšín na rozdíl od významných a hospodářsky velmi činných měst Žitavy a Zhořelce nacházel spíše uprostřed lužickosrbského území a nikoliv na jeho okraji, což dále umocňovalo jeho roli centra.

Mnohem méně jednoznačné postavení měla v této otázce Chotěbuz. Toto město totiž nepatřilo v Dolní Lužici ve středověku k významným střediskům (tak jako Budyšín v Horní Lužici). Dokonce i městská práva obdrželo poměrně pozdě až roku 1408.⁷⁴ Dolnolužický znak (červený jdoucí býk, vpravo hledící, se zlatými rohy a kopyty s ohonem protaženým mezi zadními nohy ve stříbrném poli) náležel původně městu Łukow (Luckau). Zde také zprvu úřadoval dolnolužický fojt, později přesídlil do města Lubin (Lübben). Obě zmíněná střediska získala městská práva již v 1. polovině 13. století. Role centra připadla Chotěbuzi po oddělení Chotěbuzska od zbytku Lužice v roce 1445 (viz výše) a připojováním dalších částí Dolní Lužice k Braniborsku, resp. k Prusku se postupně rozšiřoval její význam. Rychlý růst zaznamenala Chotěbuz avšak až v souvislosti s industrializací v 19. století; ještě na jeho počátku žilo v Chotěbuzi cca 5.500 obyvatel, zatímco v Budyšíně 8.000. Dnes je Chotěbuz skoro dvakrát lidnatější než Budyšín. Avšak ani Budyšín ani Chotěbuz nebyly městy univerzitními.

Lužičtí Srbové jsou také nejspíš jediným národem v Evropě, jejichž vzdělávací střediska, která produkovala národní inteligenci a obrozenecké pracovníky, se nacházela mimo jazykové teritorium (Lipsko, Vratislav, Wittenberg ad.) a dokonce mimo stát, v němž Lužičtí Srbové žili (Praha). To sice umožňovalo přinášet si ze studií různé zkušenosti a kontakty, nicméně nikdy nevzniklo takové univerzitní lužickosrbské středisko, jako byla např. pro české země Praha.

Z výše uvedeného je patrné, že Lužičtí Srbové museli v průběhu dějin překonávat nejen germanizační tendence a snahy o jejich celkovou asimilaci, ale také řadu překážek, z nichž jen některé mohli skutečně ovlivnit. Ovšem rozporů mezi Lužickými Srby zůstává dodnes mnoho, a i tak malé etnikum se nedokáže vždy shodnout na prioritách svého národního snažení.

74 Srov. tamtéž, s. 18.

Povědomí o Lužických Srbech je v okolních zemích poměrně malé. Sami Němci, zejména ti původně „západní“, o nich ví jen velmi málo a často se jedná o zkreslené představy. Signifikantní je v tomto směru tradovaná příhoda, kdy jedna německá dívka na otázku, kdo jsou Lužičtí Srbové, odpověděla, že to jsou ti, kteří nemusí na motocyklu nosit helmu. Tato úsměvná představa je vlastně pravdivá, byť velmi zjednodušená. Dolnolužický ženský kroj zahrnuje velký čepec (lapu), jehož ustrojení na hlavě zahrnovalo několikero náročných úkonů, a jelikož ženy nosily kroj pravidelně např. i do kostela, bylo jim umožněno nenosit helmu při jízdě na motocyklu, jestliže měly kroj. Podobně se mnohým v souvislosti s Lužickými Srby vybaví procesí velikonočních jezdců, zvěstujících zmrtvýchvstání Ježíše Krista, které se zejména v posledních letech stalo velkou turistickou atrakcí. Lužičtí Srbové tak v očích části veřejnosti zůstávají spíše než svébytným národem jakousi folkloristickou atrakcí. Vinu na tom nese i dvojaká podpora lužickosrbské kultury a národního života ze strany NDR. Komunistickému režimu Východního Německa nelze upřít, že svojí podporou přispíval k rozvoji lužickosrbské kultury, zároveň se však Lužičtí Srbové měli stát okázalým důkazem úspěšného řešení národní otázky v komunistickém zřízení. Folklorní stránce lužickosrbské národní identity se dostalo velké podpory a výsledky tohoto snažení byly pravidelně prezentovány na Festivalech lužickosrbské kultury, konaných každých čtyři až pět let. Kroje, kraslice a zpěvy se staly nejviditelnějším symbolem Lužických Srbů. Ruku v ruce s tím však pokračovala i asimilace.

V roce 1952 došlo z iniciativy Domowiny k založení *Serbskeho ludoweho ansamblu* (SLA, *Lužickosrbského lidového uměleckého souboru*), jehož úkolem je profesionální jevištní provádění lužickosrbské lidové kultury, čímž reprezentuje Lužické Srby mimo Lužici a Evropu. Má tři základní složky – orchestr, balet a chór. Přestože SLA ve své činnosti vychází z etnografických zdrojů, nejedná se už o skutečný folklor. Lidová kultura vytržená ze svého přirozeného prostředí a prováděná profesionálními umělci na jevištích, přestává být folklorem a stává se folklorismem. V Lužici dokonce znějí hlasy, které tvrdí, že SLA svojí nákladnou činností odčerpává finanční prostředky, které pak scházejí ve školství a při podpoře zachování jazyka.

Bez ohledu na výše zmíněné, zůstává lidová kultura Lužických Srbů důležitou součástí jejich národního vědomí. Lidové zvyky a tradice mají dlouhou historii sahající až do pohanského období. Po přijetí křesťanství došlo sice k jejich naplnění novým obsahem, avšak původní rysy jsou v nich stále rozpoznatelné. Své zvyky si národ nedal vzít ani v dobách poněmčování a útla-ku a zůstávají dokladem bohatosti kultury nejmenšího slovanského národa. Jejich zachovávání a dodržování napomáhá upevňování národní soudržnosti.

Následující odstavce věnujme proto seznámení se s lužickosrbským zvykoslovím v průběhu kalendářního roku.⁷⁵

V lednu (25.) slaví Lužičtí Srbové svátek zvaný *Ptačí svatba* (*Ptačí kwas/Ptaškowa swajźba*), který je událostí zejména pro děti. Ptačí svatba nejspíše souvisí s pohanskou vírou v přírodní demony, kterým lidé přinášeli obětiny (pokrmy) ve snaze zajistit si jejich náklonnost. Někdy na přelomu 17. a 18. století se slábnoucí vírou v demony se z obětí staly dárečky pro děti. Již v zimním období začínají někteří ptáci hnízdit a snášet vajíčka, takže dle dětských představ museli před tím mít svatbu. Děti v zimě sypou ptáčkům krmení, za což se jim tito opeření tvorové odměňují sladkostmi. Lužickosrbské děti dávají v předvečer svátku za okno prázdné talíře, aby je ptáčky mohli naplnit sladkou odměnou. Zvyk se slaví ve školkách a školách, kde se pořádají svaatební průvody. Děti si oblékají zmenšené repliky skutečných svatebních krojů příslušné oblasti. V čele průvodu kráčejí straka a havran (sroka a hawron), kteří představují nevěstu a ženicha. Nesmí chybět ani braška, neboli starosvat. Ptačí svatba se slaví v katolické i evangelické Horní Lužici a také v Dolní Lužici, kam byla přenesena až v moderním období. Od konce 19. století se také začala utvářet tradice Ptačí svatby pro dospělé. U příležitosti svátku jsou inscenována večerní představení – divadelní i baletní, konají se koncerty.

Do zimních měsíců (konec ledna až začátek března) spadá nejrozpustilejší z lužickosrbských svátků – *masopust* (*póstnicy/zapust*). Nejvíce se slaví v Dolní Lužici ve vesnicích v okolí Chotěbuze, v Horní pak už méně. Dolnolužický masopust se sestává z masopustních obchůzek (*camprowanje*) a masopustního průvodu (*zapustowy pśéség*) a do dnešní podoby se dotvořil na konci 19. století. Masopust tradičně pro vesnickou mládež představoval symbolický konec zimy a jejího vyvrcholení konáním každodenních přástek. I tento svátek má své kořeny v předkřesťanském období. Vesnická mládež během něj koná „camprowanje“, obchází vesnici a za pomoci hluku, šlehání pruty a maškarád vyhánějí zlé duchy. Dnes již maškarády ztratily svůj význam, dříve však symbolizovaly počínající jaro (jezdec na bělouši a čáp) či odcházející zimu (medvěd), kominík vymetal duchy zimy. Dnes je nahradily různé žertovné kostýmy. Obcházející mládež je majiteli domů a usedlostí odměňována vejci, slaninou, pálenkou či penězi. Vyvrcholením masopustu je pak slavnostní průvod (*zapustowy pśéség*). Omladina je oblečena v krojích, resp. dívky oblékají slavnostní kroj, jehož součástí je již zmíněná umělecky vázaná pokrývka hlavy – lapa. Mužský vesnický kroj se nedochoval a již dříve jej nahradilo slavnostní městské oblečení. Dívky a chlapci vytvoří páry a konají průvod po vesnici, který se zastavuje u zasloužilých obyvatel obce. Slavnost pak zakončuje večerní taneční zábava.

Řada zvyků se pojí s Velikonocemi, přičemž nejznámější z nich jsou velikonoční jízdy katolických Lužických Srbů, konaných na Velikonoční

75 Pro představení lužickosrbských lidových zvyků a tradic jsme čerpali z informačních brožur vydaných Lužickosrbským kulturně-informačním centrem (Sorbische Kulturinformation/Serbska kulturna informacija): Lužickosrbské zvyky a tradice v průběhu roku. Přeložil L. Šatava. Budyšín 2005; Zima u Lužických Srbů/Zyma w Serbach. Přeložil L. Šatava. Budyšín 2001; Dolnoserbske našogi/Dolnolužickosrbské lidové zvyky a tradice. Přeložil L. Šatava. Budyšín 2001; Velikonoce u Lužických Srbů/Jutry w Serbach. Přeložil L. Šatava. Budyšín 1997.

neděli. Jízda tzv. „křížáků“ (hls. křižerjo), kteří zvěstují Kristovo zmrtvýchvstání, má tradici starou několik století. Podobná procesí jsou doložena již z konce 15. století. Nicméně její kořeny sahají ještě dále, až do předkřesťanského období, kdy mělo objíždění polí chránit setbu před zlými silami. S velikonočními jezdci se můžeme setkat ve farnostech Budyšin (Bautzen), Chróšcicy (Crostwitz), Radwor (Radibor), Bačoň (Storcha), Wotrow (Ostro), Njebjelčicy (Nebelschütz), Ralbicy (Ralbitz), Kulow (Wittichenau), Pančicy (Panschwitz). Jezdci, slavnostně odění do jezdeckých bot, fraku a cylindru, nejdříve třikrát objedou kostel ve své farní obci, a pak se vydávají na cestu do sousední farnosti zvěstovat zmrtvýchvstání. V čele procesí je nesen kříž, kostelní korouhve a soška vzkříšeného Krista a vzduchem se nese sváteční zpěv. Během jízdy a návratu se nesmí průvody ze sousedních farností potkat, ani si zkřížit cestu. Po návratu zpět do vsi objíždějí jezdcí třikrát hřbitov a modlí se za zesnulé a nemocné a prosí o Boží pomoc. Počty jezdců udávají následující tabulky;⁷⁶ první za posledních padesát let a druhá podrobněji za posledních deset let. Z výpočtů je patrné, že v posledních letech se velikonočních jízd účastní vždy více než 1.600 jezdců. Samozřejmě tolik koní není v lužickosrbských hospodářstvích k dispozici, a proto je koně třeba shánět s předstihem i ze vzdálenějších oblastí.

Procesí/ rok	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011
Kulow	208	196	197	208	251	318	398	415	434	472	444	456
Ralbicy	105	92	82	80	130	188	242	298	339	353	313	316
Chróšcicy	120	78	61	68	110	114	146	163	205	224	260	261
Wotrow	56	34	42	56	76	86	101	112	126	140	132	124
Njebjelčicy	52	38	23	28	75	90	94	107	126	121	130	128
Radwor	64	44	55	34	61	72	89	93	124	124	124	135
Pančicy	40	38	40	38	46	55	80	84	104	108	109	110
Bačoň	34	30	14	-	43	51	57	67	83	92	87	85
Budyšin	24	24	-	-	-	-	-	59	69	67	73	68
Celkem	703	574	514	512	792	974	1.207	1.398	1.610	1.701	1.672	1.683

Procesí/ rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kulow	434	445	441	445	460	472	470	475	462	459	444
Ralbicy	339	338	348	341	350	353	344	333	333	321	313
Chróšcicy	205	223	214	228	222	224	231	247	253	259	260
Wotrow	126	126	130	134	142	140	138	138	142	131	132
Njebjelčicy	126	122	121	125	125	121	114	118	121	114	130
Radwor	124	124	132	128	122	124	130	126	118	121	124
Pančicy	104	111	111	112	116	108	104	104	104	114	109
Bačoň	83	85	82	86	88	92	90	84	72	86	87
Budyšin	69	67	67	68	65	67	67	69	66	71	73
Celkem	1.610	1.641	1.646	1.667	1.690	1.701	1.688	1.694	1.671	1.676	1.672

⁷⁶ Tabulky jsou převzaty z webových stránek periodika Katolski Posol http://www.posol.de/serbsce/kierska_statistika. Staženo 10. 9. 2011.

S Velikonocemi jsou neodmyslitelně spjaty i kraslice, jejichž zdobení má v Lužici bohatou tradici. Používá se celá škála zdobících technik od voskové (batikování), přes škrabání až po leptání. Umění zdobení kraslic je možné shlédnout „na živo“ na velikonočních trzích. K dalším velikonočním zvykům pak patří *velikonoční zpívání* (*jutrowne spěwanje/jatšowne spiwanje*), dodržované u katolických i evangelických Lužických Srbů. Z evangelických zvyků dále zmiňme pálení *velikonočních ohňů* (*jatšowny wogėń*), oblíbené zejména v Dolní Lužici, kde se na Bílou sobotu slaví ve více než sto vesnicích; zapomínat bychom neměli ani na *velikonoční vodu* (*jutrowna woda/jatšowna woda*) a v poslední době turisticky velmi atraktivní *koulení vajíček* (*jejekulenje* či též *walkowanje jutrownych jejkow*). Spočívá v jednoduchém koulení kraslic po nakloněné dráze či na louce nebo zahradě. Koulení vajíček si oblíbily sice zejména děti (ve školách patří k dodržovaným velikonočním zvykům), avšak svoje příznivce má i mezi dospělými, např. jen do Budyšína koulení vajíček v roce 2010 přilákalo 20.000 přihlížejících.⁷⁷

Z jarních tradičních zvyklostí se v Lužici udrželo pálení čarodějnic o Valpružině (filipojakubské) noci, stavění májky a kácení májky, které známe i z moravského venkova. Podobně jako ptačí svatba i pálení čarodějnic se někde přeměnilo ve velkolepé představení. V obci Hodžij (Göda) nedaleko Budyšína se koná každoročně inscenovaný čarodějnický proces pořádaný Německo-lužickosrbským národním divadlem.

Přestože v Dolní Lužici neustále ubývá uživatelů původního slovanského jazyka, dodržují se zde některé letní lidové obyčeje, které se stávají projevem národního vědomí. *Svatojánské jízdy* (*jańske rejtowanje*) připadající na 24. června se do poloviny 19. století slavily v řadě dolnolužických vesnic. Dnes už se udržely pouze v městské části Kozle (Casel) v blízkosti města Drjowk (Drebkau) a pořádá je k tomu založený spolek. Tradice odkazuje k víře, že o svatojánském svátku získávají všechny léčivé byliny zvláštní léčivou moc. Dívky oblékají vybraného chlapce – Jana – do květin a zeleně. Hlavní součást jeho oděvu tvoří mnohametrové girlandy, k jejichž uvití je zapotřebí tisíců květů chrp. Janovu hlavu zdobí koruna z leknínů a růží. Takto oděná postava představuje ducha vegetačního růstu a spolu se svými ochránci z řad mláďenců projíždí vesnicí a shromážděným davem. Přihlížející se mu snaží část květinové výzdoby uzmout, protože ukořistěné květy mají přinášet štěstí.

Tak jako jsou pro Horní (katolickou) Lužici typické velikonoční jízdy, je s Dolní Lužicí spojen dožínkový obyčej, v němž hlavní roli hraje kohout (dsl. kokot). Pro vesnické obyvatelstvo byla klíčovou událostí roku sklizeň obilí – výsledek dlouhé a úmorné práce na polích. Právě kohout symbolizoval přírodní síly a demony ovlivňující plodnost, a proto se s ním spojuje část dožínkových obyčejů. Jakmile bylo sklizeno, splnil kohout svoji symbolickou povinnost a vyčerpaný se ukrýval (resp. byl ukryt) pod posledním snopem, který ženci ozdobili květy a stuhami. Po skončení sklizně se obvykle začínalo s výmlatem obilí, s čímž je spojen zvyk *zabíjení kohouta* (*zabijanje kokota*). Toho vypouštěli na pole a cepy se jej snažili usmrtit. Zvyk souvisel s přírod-

77 Česko-lužický věstník 20, 2010, č. 5, s. 35.

ním cyklem a nutností zabít ducha starého vegetačního cyklu, aby se jeho stařecká slabost nepřenesla na přírodu. Skutečně se kohout zabíjel někdy do 17. století. Později vznikla mírnější verze, v níž je kohout dán do jámy zakryté prkny, na níž stojí obrácený hrnec, do kterého se snaží mladíci se zavázanýma očima trefit cepem. Dnes už se zvyk zabíjení kohouta dodržuje jen v několika dolnolužických vsích, např. Smogorjow (Schmogrow) či nedaleko obce Borkowy (Burg).

Nejrozšířenějším zvykem je *strhávání kohouta* (*łapanje kokota*). Spočívá v tom, že se ve vsi postaví brána ovinutá dubovým listím a na břevno je zavěšen za nohy mrtvý kohout, jemuž se chlapci při jízdě na koni snaží utrhnout hlavu či křídla. „Králem“ se stává jezdec, který utrhne hlavu; ti, kteří utrhnou křídla, jsou pak druhým či třetím králem. Králové si pak z dívek po slepu vybírají své královny, s nimiž tančí čestný tanec. Dnes se navíc tento zvyk mění v soutěžní klání, když se králové jednotlivých obcí sjíždějí, aby se utkali o titul „superkrále“ v soutěži zvané Superkokot. Loni se konal již 11. ročník tohoto zápolení. K dožínkovým slavnostem se vážou i soutěže zručnosti ve vození žáby či mládenců na trakaři, ale také jízda po strništi či *jízda o koláč* (*rejtowanie wo kolac*). V ní svobodní mládenci až do poloviny 19. století soutěžili na koních o velký koláč či štólu. Dnes se s tímto zvykem můžeme setkat v vesnicích Nowa Niwa (Neu Zauche), na severním okraji oblasti Błóta (Spreewald).

Listopad a prosinec jsou měsíci nadílky, a proto se na zvyky v nich slavené těší především děti. V katolických farnostech se dodržuje svatomartinské zpívání, kdy děti chodí na koledu. Podobná koleda se koná i na svatého Mikuláše (ve farnosti Radwor [Radibor], kde se nekoná svatomartinské zpívání) a svatou Barboru (4. prosince) ve farnosti Kulow (Wittichenau). V Sulešecích (Sollschwitz) chodí dům od domu sv. Barbora oblečená ve svatebních šatech a se zakrytým obličejem a naděluje dětem ořechy a sladkosti. Ve střední Lužici v regionu Slep (Schleife) s nadílkou obchází *bože džécetko*. To je oděno do specifického kroje, má zakrytou tvář, v pravé ruce nese metlu z březového proutí a v levé zvoneček, jímž ohlašuje svůj příchod. Nepromluví ani slovo, děti pohladí po tváři a obdarovává dobrotami, dospělých se dotýká březovým proutím, aby na ně přešla přírodní vitalita. *Bože džécetko* doprovázejí dvě dívky, též oblečené v tradičním regionálním kroji.

Specifickou podobu má předvánoční nadílka i v obci Janšojcy (Jänschwalde) v Dolní Lužici, severně od Chotěbuze. Původ tohoto obyčeje spočívá – stejně jako u nadílky ve slepjanské oblasti – v přástkách, na kterých se dívky z celé vsi scházely od října až po popeleční středu. Poslední středu před Vánoci pak byla jedna z dívek vystrojena jako nadělující bytost – *bog* (*janšojski bog*). Podobností s nadílkou na Slepjansku je více. I v Janšojcích je bog oblečen do tradičního regionálního kroje s bohatým zdobením, obzvláště bohatě je upravena ozdoba hlavy s nápadnými svatebními girlandami a věnečky tří družiček; nese zvoneček a březovou metličku. Nadělující postava má zakrytý obličej a doprovázejí ji dvě dívky v místních prostých krojích.

Konec starého a začátek nového kalendářního roku symbolizuje *novoroční pečivo* (*nowolętka*). Z mouky, vody a trochy soli se pekly figurky zvířat, které se pak daly sežrat skutečným zvířatům, jež figurky zpodobňovaly, s vírou, že dobytek zůstane i v dalším roce zdrav. Obyčej se udržel až do 30. let 20. stole-

tí v Kulowě (Wittichenau). Dnes má však nowolětka pozměněný obsah. Stále se pečou figurky z těsta, jimiž děti i dospělí obdarovávají své přátele či příbuzné s přáním štěstí a všeho nejlepšího v novém roce.

Přestože se některé lidové zvyky stávají turistickou atrakcí a jistou folkloristickou raritou, mají svůj význam i pro udržení lužickosrbského národního elementu. Slouží mj. i jako důvod setkávání Lužických Srbů, upevňují pocit soudržnosti a také jisté výjimečnosti. Tam, kde už obyvatelé nehovoří původním slovanským jazykem, je pro ně dodržování tradic a obyčejů vítaným pojátkem s kulturou předků. Zůstává zde však stále nebezpečí, že by se Lužičtí Srbové mohli proměnit v německy hovořící etnikum se specifickými regionálně vymezenými zvyklostmi.

Lužická srbština

V našem exkurzu za současnými Lužickými Srby nelze opomenout jejich hlavní distinktivní rys – jazyk. Lužičtí Srbové užívají dva spisovné jazyky – horní a dolní lužickou srbštinu či hornolužičtinu a dolnolužičtinu. Oba jazyky se postupně konstituovaly již ve středověku na základě dvou nářečí – horní lužická srbština na bázi dialektů užívaných v okolí Budyšina a dolní lužická srbština vycházela z dialektů v okolí Chotěbuze. Oba jazyky jsou vzájemně srozumitelné, i když rozdíl mezi nimi jsou značné; slovní zásoba je z velké části totožná. Navíc spisovné varianty byly po II. světové válce velmi sblíženy, takže nyní mají stejné gramatické kategorie. Jak už jsme zmínili, Lužičtí Srbové, pokud už používají původní slovanský jazyk, jsou bilingvním etnikem, takže v každodenní komunikaci používají i němčinu. Přecházení z němčiny do lužické srbštiny vede k mísení obou jazyků, zejména pak k nežádoucím vlivům němčiny na individuální užívání lužické srbštiny (komolení výslovnosti, užívání nespisovných výrazů, pronikání německé slovní zásoby apod.).

Obě verze lužické srbštiny se vyznačují některými charakteristickými rysy. Patří k nim proteze *w-* v názvosloví slov dříve začínajících na *o-* nebo *u-*, např. *wón, wona, wučić/wučis* (hornolužicky/dolnolužicky dále jen hls. a dls.). V hls. se praslovanské *g* změnilo na *h* (jako v češtině) např. *noha* či *hłowa*, zatímco v dls. zůstalo zachováno, např. *głowa*. Došlo k asibilaci (postupné oslabování závěru doprovázené vznikem třetího šumu) *t'* a *d'* v hls. v *ć* a *dź* a v dls. v *ś* a *ź*, např. *ćopły/śopły* (teplý), *dźeń/źeń* (den). V hls. zůstaly zachovány souhláskové skupiny *př, kř, tř*; na jejich místě je v dls. *ś – křidło/kśidło* (křídlo), *při/psī* (při), *tři/tśi* (tři); podobně ve skupinách *pr, kr, tr*, kde hls. zachovává *r*, došlo v dls. ke změně (neměkkého *r*, před zadními samohláskami po *p, k, t*) v *ś – prosyc/pśosys* (prosit), *kraj/kśaj* (krajina, země), *trawa/tśawa* (tráva). Obě tyto změny v dls. neproběhly v těch skupinách *pr, kr, tr*, které vznikly až po metatezi likvid.

Dále zmiňme tzv. duál, neboli dvojné číslo užívané ve významu právě „dva“, např. podstatné jméno *dub/dob* (hls./dls.) má v množném čísle (ve významu „více než dva“) tvar *duby/doby* a v duálu tvar *dubaj/dobje*. S duálem se lze také setkat ve slovinštině. Sedmý pád je vždy předložkový, např. jet vlakem – *jěc z ćahom*. Při skloňování mužských podstatných jmen v množném

číslu dochází k rozlišování mužských osobních (kategorie mužské personality) od mužských neosobních a také ženských a středních. Toto odlišení je provedeno také částečně u přídavných jmen, zájmen a číslovek. Dále se v lužických srbštinách zachovaly syntetické minulé časy (tj. jednoslovné) – aorist (dokonavá slovesa) a imperfekta (nedokonavá slovesa) – v hls. *napisach* (napsal jsem), *dźelach* (dělal jsem), dls. *pijach* (pil jsem), *wupich* (vypil jsem). Zachovány jsou však také opisné tvary perfekta tvořená pomocí l-ového participia a pomocného slovesa být v přítomném čase – *sym čitał* (četl jsem), u nichž je zajímavé, že zápor se u těchto tvarů pojí s pomocným slovesem a nikoliv s l-ovým participiem (jako v češtině) – *njesym čitał* (nečetl jsem). V syntaxi se projevuje vliv němčiny přesouváním infinitivu na konec věty, např. hls. *To dyrbi tola hižo pozdźe być* (Musí už být pozdě), a přísudku ve vedlejších větách, např. hls. *Widzu, zo nan drjewo rěza* (Vidím, že otec řeže dřevo).⁷⁸

Důležitou část slovní zásoby obou jazyků tvoří původně slovanské lexikum pocházející z praslovanštiny. Jak uvádí Radoslav Večerka, bylo zjištěno cca 1.200 takových slov společných všem slovanským jazykům a dalších 700, které chybí v jednom či dvou, a právě nejvíce z těchto slov chybí v lužické srbštině. Původně slovanská slova zahrnují především číslovky a zájmena a dále slova vztahující se k člověku, jeho sociálnímu postavení a anatomii (např. hls./dls. *dźěćol/žěše*, *sotral/sotša*, *hłowa/głowa*, *mjeno/mě*), dále pak se jedná o slova označující živé i neživé součásti životního prostředí starých Slovanů, kam patří např. označení živočichů (*jehnjol/jagnje*, *mjasol/měso*), stromů (*brězal/brjazza*), terénních úkazů (*horal/gora*), pojmenování nástrojů, slovesné akce a stav, adjektivní vlastnosti. Část slov prokázaná v ostatních slovanských jazycích buď chybí, nebo je odsunuta do pozadí. Typickým příkladem je označení otce *nan* (hls. i dls.), u něhož a některých dalších slov se dá předpokládat, že se jedná o původní slovní zásobu polabských Slovanů. Další velkou skupinu lexika tvoří kalky a výpůjčky z němčiny, případně slova přejatá prostřednictvím němčiny, např. hls. *domapytać* (heimsuchen; navštívit), *falšny* (falsch); dls. *felovaś* (fehlen; chybět, nedostávat se), *trjefiś* (trefen, zasáhnout, setkat se).⁷⁹

Oficiálním regulátorem lužické srbštiny jsou dvě jazykové komise – *Hornjoserbska rěčna komisija* a *Dolnoserbska rěčna komisija* (*Hornolužická jazyková komise* a *Dolnolužická jazyková komise*), které pracují při Matici lužickosrbštině.⁸⁰ Tradice Hornolužické jazykové komise spadá do poválečného období, kdy byla poprvé v roce 1952 zřízena při Ústavu pro lužickosrbštinu národopis. K jejím hlavním úkolům patřila vedle pravopisu lexikografie, a tak krátce po sobě spatřilo světlo světa několik terminologických slovníků. Složení, název i jasné dané úkoly se pro jazykovou komisi v průběhu dalších let měnily a dokonce došlo i pozastavení její činnosti. Důležité jsou však výsledky její práce, z níž jmenujme alespoň zásadní *Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče* (1970) Pawoła Völkela. Dnešní Hornolužická jazyková komise vznikla v roce 1994, tehdy pod vedením Helmuta Jenče. K jejím úkolům dnes

⁷⁸ Srov. Radoslav Večerka: Charakteristika současných slovanských jazyků v historickém kontextu. Praha 2009, s. 30–42.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Srov. oficiální webové stránky Hornolužické jazykové komise <http://www.macica.sorben.com/dokumenty/hsreckom.htm>

patří různé úkony spojené s kodifikací horní lužické srbštiny. Její členové při své činnosti přihlíží nejen k současnému stavu sorabistických lingvistických bádání, ale také k aktuální jazykové situaci v Lužici, proto jsou do její činnosti zapojeni nejen vědečtí pracovníci Lužickosrbského ústavu v Budyšině (např. Jana Šolčina či Timo Meškank), ale také redaktoři významných lužickosrbských periodik a médií a Jazykového centra Witaj. Ze současných výsledků jmenujme aktualizaci a přepracování původního Völkelova *Pravopisného slovníku*, jehož se chopil T. Meškank a který vyšel v roce 2005.⁸¹

Horní lužická srbština je podobná češtině a uživatelům českého jazyka poměrně dobře srozumitelná, zejména pak ve své psané podobě. Není třeba zvláštních slavistických znalostí k rozpoznání významu některých lužickosrbských slov, a to i přes rozdíly v českém a lužickosrbské hláskosloví, např. *zloto* (zlato), *bloto* (bláto), *wutora* (úterý), *kupc* (kupec), *Němc* (Němec), *wucho* (ucho) atd. Tato podobnost se někdy může stírat v mluveném projevu, kdy vlivem rozdílných pravidel výslovnosti některých hlásek, má dané slovo zcela odlišnou a pro Čecha neočekávanou výslovnost. V horní lužické srbštině se například nevyslovuje h před souhláskou či na konci slova – *hladać* [ladač] (hledat), *wuhlo* [wulo] (uhlí), *ćah* [ča] (vlak). Souhláska ł se vyslovuje stejně jako „tvrdé l“ (známé nám více z polštiny), tj. jako bilabiální zvuk, podobný krátkému u [ɥ], např. *kołbasa* [koɥbasa], *pluh* [pɥu]. Podobně jako tvrdé l se vyslovuje v některých pozicích i souhláska w. Například v psané podobě zcela srozumitelné *hłowa* se vyslovuje [ɥoɥa], což je pro Čecha matoucí; podobně pak *włoski* [ɥoski]. Stejně tak se může jevit jako překvapující výslovnost souhláskových skupin př [pš], kř [kš], tř [c/č] – *křidło* [kšidɥo], *přećel* [pšećel], *tři* [cji nebo čji].

Na závěr našeho krátkého představení lužické srbštiny přikládáme krátké ukázky textů v obou jazykových variantách. Jedná se o stručné představení činnosti Lužickosrbského ústavu, které jsme čerpali z oficiálních webových stránek této instituce, z nichž jsou patrné rozdíly mezi oběma jazyky. Na konci připojujeme vlastní překlad daného textu do češtiny.

Text v horní lužické srbštině:

Serbski institut w Budyšinje přepytuje rěč, stawizny a kulturu Serbow w Hornjej a Delnjej Łužicy w zašłosći a přítomnosći. Wón zběra a archiwěruje k tomu trěbne materialije, přihotuje je za wědomostne slědženje a spřistupnja je zdomom zjawnosći. Nimo toho su interdisciplinarne slědženja instituta na aktualne položenje, na wosebitosće a na přirunowanje małych rěčow a kulturow w Europje wusměrjene. Sobudźěłaćerjo spytaja kulturnu a rěčnu praksu Serbow we woběmaj Łužicomaj ze swojimi móžnosćemi podpěrać.

81 K činnosti Hornolužické jazykové komise srov. následující příspěvky: K.: Serbska rěčna komisija založena. *Rozhlad* 29, 1979, 4, s. 152–153. M. Kasper: Reorganizacija Serbskeje rěčneje komisije. *Rozhlad* 39, 1989, 7/8, s. 228–230. M. Kasper – F. Michałk: Zaměry a nadawki Serbskeje rěčneje komisije. *Rozhlad* 29, 1979, 4, s. 121–128. M. Völkel: Hajenje a wuwijanje rěče spěchowac. Serbskej rěčneje komisiji při Maćicy Serbskej. *Serbske Nowiny* 26. 07. 1994, s. 1. H. Žur: Serbska rěčna komisija a jeje dźěławosć. *Rozhlad* 35, 1985, 1, s. 1–6.

Serbski institut ze sydłom w Budyšinje a wotnožku w Choćebuzu je so k 1. januarej 1992 wot Swobodneho stata Sakska zhromadnje z krajom Braniborska wutworił. Po swojej prawniskej formje je wón zapisane towarstwo. Jeho tradicije jako zwonkauniwersitne slědźenišćo zložuja so na Institut za serbski ludospyt, kotryž bě so lěta 1951 załožił a wot 1952 do 1991 Němskej akademiji wědomosćow (wot 1972: Akademiji wědomosćow NDR) přisłušał.

Serbski institut kooperuje z druhimi wědomostnymi zarjadnišćemi w tu- a wukraju. Jeho fachowcy spjelnjeja wučbne nadawki na uniwersitach a wysokich šulach. Kóždy druge lěto wuhotuje institut mjezynarodny prózdniški kurs za serbsku rěč a kulturu.⁸²

Text v dolní lužické srbsčině:

Serbski institut w Budyšinje pšepytujo rěč, stawizny a kulturu Serbow w Dolnej a Górnej Łužicy w zachadnosći a pšibytnosći. Wón zběra a archiwěruje k tomu notne materialije, pšigótuje je za wědomnostne slěženje a spšistupnja je rownocasnje zjawnosći. Mimo toho su interdisciplinarne slěženja instituta wusměrjone na aktualne položenje, na wósebnosći a pširowanje małych rěcow a kulturow w Europje. Sobužělašerje wopytuju kulturnu a rěčnu praksu Serbow we wobyma Łužycoma ze swójjimi móžnosćami pódpěrowaš.

Serbski institut ze sedłom w Budyšinje a wótnožku w Chóšebuzu jo se wutworił k 1. januarjoju 1992 wót Lichotneho stata Sakska gromaže z krajom Bramborska. Pó swójej pšawniskej formje jo wón zapisane towaristwo. Jogo tradicije ako zwenkauniwersitarne slěženišćo zložuju se na Institut za serbski ludospyt, kótaryž jo se załožyl w lěse 1951 a jo pšisłušał wót 1952 do 1991 Nimskej akademiji wědomnosćow (wót 1972: Akademiji wědomnosćow NDR).

Serbski institut kooperěruje z drugimi wědomnostnymi institucijami w tu- a wukraju. Jogo fachniki wugbaju wučbne nadawki na uniwersitach a wusokich šulach. Kuždy druge lěto wugótuje institut mjazynarodny prozdniški kurs za serbsku rěč a kulturu.⁸³

Česká verze textu:

Lužickosrbský ústav v Budyšině zkoumá jazyk, historii a kulturu Lužických Srbů v Horní a Dolní Lužici v minulosti i současnosti. Shromažďuje a archivuje k tomu potřebné materiály, připravuje je k vědeckému zkoumání a zároveň je zpřístupňuje veřejnosti. Kromě toho se interdisciplinární bádání ústavu zaměřují na současnou situaci, specifickou a srovnávání malých jazyků a kultur v Evropě. Zaměstnanci přispívají k podpoře kulturní a jazykové praxe Lužických Srbů v obou Lužicích.

Lužickosrbský ústav se sídlem v Budyšině a s pobočkou v Chotěbuzi založil Svobodný stát Sasko společně s Braniborskem k 1. lednu 1992. Dle právní

82 Srov.: <http://www.serbski-institut.de/index.php?id=5&lg=os>. Staženo 10. 9. 2011.

83 Srov.: <http://www.serbski-institut.de/index.php?id=5&lg=ns>. Staženo 10. 9. 2011

formy se jedná o registrovanou společnost. Jeho tradice jako neuniverzitní instituce vychází z Ústavu pro lužickosrbský národopis, který byl založen v roce 1951 a v letech 1952–1991 příslušel k Německé akademii věd (od roku 1972: Akademie věd NDR).

Lužickosrbský ústav spolupracuje s dalšími vědeckými institucemi v tuzemsku i zahraničí. Jeho odborníci se podílejí na výuce na univerzitách a vysokých školách. Každé druhé léto připravuje ústav mezinárodní prázdninový kurz lužickosrbského jazyka a kultury.

Politická reprezentace Lužických Srbů a financování jejich národního a kulturního života

---

Již jsme zmínili, že politickým reprezentantem Lužických Srbů je Domowina. Čím dál častěji se však ozývá otázka, zda je jím oprávněně. Pozice Domowiny je částečně dána tradičně a historicky a částečně tím, že žádná jiná organizace, která by jí mohla konkurovat, neexistuje. Domowina ale není politickou institucí v pravém slova smyslu, není ani politickou stranou a už vůbec není voleným orgánem. Domowina stále zůstává, stejně jako na svém počátku, zastřešujícím sdružením pro lužickosrbské organizace a spolky a sama je občanským sdružením. Jejími členy je (přímo či nepřímo, zprostředkovaně) pouze menšina Lužických Srbů. Pozice lužickosrbské „vlády“, ať už je jí vnucená, či si ji Domowina uzurpovala sama, jí právně nenáleží a vyvolává otázky nad její legitimitou. To si nejvíce uvědomují sami Lužičtí Srbové a v posledních dvou třech letech se diskuze o restrukturalizaci Domowiny stávají čím dál častější. A nejde zde ani tak o to, že by se někdo mohl cítit ukřivděn tím, že ho zastupuje orgán, který nevolil, ale spíše o to, že pozice Domowiny je tak při vyjednávání se saskými, braniborskými či celoněmeckými politickými orgány výrazně oslabena. Výše jsme uvedli, že o osudu Lužických Srbů a jejich národní kultury rozhodnou nejspíše příští dvě dekády. Jestliže má zůstat zachováno i to málo, co dosud z lužickosrbské kultury zbylo, bude Domowina potřebovat silnou vyjednávací pozici, aby se mohla razantně postavit opakovanému krácení finanční podpory lužickosrbských institucí.

Tím se dostáváme k otázce financování lužickosrbského národního a kulturního života, které obstarává *Nadace pro lužickosrbský národ (Založba za serbski lud; Stiftung für das sorbische Volk)*, která vznikla v roce 1991 a svoji právní samostatnost a dnešní podobu nabyla v roce 1998. Na jejím financování se polovinou podílí spolkový (tj. celoněmecký) státní rozpočet a druhou polovinu přispívají v poměru 2:1 spolkové země Sasko a Braniborsko. Již od svého vzniku se musela Nadace potýkat s tendencemi krátit finanční příspěvky z jednotlivých zdrojů. Nejvíce krátil své příspěvky spolkový státní rozpočet, o něco méně pak Braniborsko. Pouze Sasko, kde žije nejvíce Lužických Srbů, přispívalo v letech 1998–2008 konstantní částkou 5,454 milionu eur. Konkrétní finanční podporu (v tisících euro) udává následující tabulka.⁸⁴

---

84 Srov. http://stiftung.sorben.com/wobsah_hsb_44.htm.

Rok/ Příspěvatel	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Spolkový státní rozpočet	8181	8174	8181	8181	8181	8181	7880	7725	7600	7600	7600	8200
Sasko	5454	5454	5776	5454	5454	5454	5454	5454	5454	5454	5454	5854
Braniborsko	2727	2726	2727	2727	2727	2577	2727	2575	2575	2575	2575	2775
Celkem	16362	16354	16684	16362	16362	16212	16061	15754	15629	15629	15629	16829

V roce 2009 se rozhořel další boj o výši peněžních prostředků přidělovaných Nadaci. Rozpory v nadačních orgánech zašly dokonce tak daleko, že lužickosrbští zástupci začali jednání Nadace bojkotovat. 10. října 2009 se podařilo dospět k dohodě, která fixuje finanční toky až do roku 2013. Podle ní je na rok 2011 vyčleněno pro podporu lužickosrbských institucí 16.828.800 eur v následujícím členění: spolková pokladna 8.200.000 eur (48,7 %), Sasko 5.853.800 (34,8 %) a Braniborsko 2.775.000 (16,5 %). Tyto přidělené prostředky Nadace následovně přerozděluje formou institucionální a projektové podpory:

- > Lužickosrbský národní umělecký soubor (Serbski ludowy ansambl) – 29 %
- > Národní nakladatelství Domowina (Ludowe nakładnistwo Domowina) – 17,2 %
- > Lužickosrbské muzeum v Budyšině (Serbski muzej Budyšin) – 2,2 %
- > Lužickosrbské muzeum v Chotěbuzi (Serbski muzej Choćebuz) – 0,8 %
- > Lužickosrbský ústav (Serbski institut) – 11,3 %
- > Jazykové centrum Witaj (Rěčny centrum WITAJ) – 9,7 %
- > Škola dolnolužického jazyka a kultury (Šula za delnjoserbsku rěč a kulturu) – 0,5 %
- > Německo-lužickosrbské národní divadlo (Němsko-Serbske ludowe dźiwadło) – 7,4 %
- > Domowina – 7,5 %
- > Úřad Nadace (Założbowy zarjad) – 11,4 %
- > Jednotlivé projekty – 4,2 %
- > Investice – 0,5 %.⁸⁵

Do položky jednotlivé projekty patří podpora takových akcí, jako jsou Dny lužickosrbské hudby, tradiční setkání lužickosrbských studentů (Schadźowanka), výstavy, vydávání učebnic a DVD a CD s lužickosrbskou tematikou, studijní stipendia apod. Již na první pohled je patrné, že třetinu veškerého „lužickosrbského rozpočtu“ spotřebuje Lužickosrbský národní umělecký soubor, který sice svými vystoupeními reprezentuje lužickosrbskou kulturu, avšak na jejím zachování či na šíření národního vědomí se nijak přímo nepodílí. Nelze se tedy divit, že rozdělování financí, jakož i některé další kroky Nadace vyvolávají v Lužici bouřlivé diskuze.

⁸⁵ Srov. http://stiftung.sorben.com/wobsah_hsb_84.htm.

Hlavním orgánem Nadace, do jehož kompetence patří schvalování hospodářského plánu, finanční plánování, jmenování a odvolání ředitele Nadace, schvalování směrnic Nadace a též rozhodování o podpoře větších projektů, je Rada Nadace (Založbowa rada), která má 15 členů. Šest z nich zastupuje Lužické Srby, po dvou zástupcích mají finanční donátoři (tj. Sasko, Braniborsko a spolková pokladna), dva členové zastupují saský okresní sněm a saský sněm měst a obcí a jeden představitel vystupuje za braniborský okresní sněm a braniborský sněm měst obcí.⁸⁶ Z výše uvedeného vyplývá, že Lužičtí Srbové nerozhodují o přerozdělování financí samostatně, ale v kooperaci se zástupci německých politických orgánů a také v částečné závislosti na nich.

Lužickým Srbům dodnes chybí politický orgán, který by vzešel z demokratických voleb a jehož zvolením by mu obyvatelstvo dávalo mandát k naplňování politického programu a o jehož úspěšnosti či neúspěšnosti v národní politice by rozhodovali voliči v dalších volbách a nikoliv jen interní hodnocení instituce.

Lužickosrbská periodika, rozhlas, televize a internet⁸⁷

Počátky lužickosrbského novinářství sahají až do počátku 19. století a jsou spojeny se jménem Jana Bohuchwała Dejky (1779–1853). Ten byl sice vzděláním jen tesař, ale jako svérázný autodidakt se vypracoval na lužickosrbského a německého novináře. Jeho první lužickosrbský časopis, založený 1809, se jmenoval *Lužickosrbský vypravěč a kurýr* (*Sserzki Powedar a Kurier*; od roku 1811 přejmenovaný na *Jediný lužickosrbský novinkář* [*Sserbow jeniczki Nowiny noscher*]). V periodiku, jehož obsah z větší části napsal sám, apeloval na krajany, aby se za svůj jazyk nestyděli. Úřady jeho činnost nesly nelibě a v roce 1812 ji zakázaly.⁸⁸

Po třiceti letech navázali na Dejkovu činnost H. Zejler a J. A. Smoler. Pod Zejlerovým vedením začala v roce 1842 vycházet *Tydženska nowina*, jejíhož vydávání se v roce 1849 ujal Smoler a přejmenoval ji na *Tydženske nowiny* a od roku 1854 na *Serbske Nowiny*. Zpočátku se jednalo o týdeník, od roku 1920 pak o deník. V době nacistického útlaku v letech 1937–1945 nevycházely. Po II. světové válce nesly název *Nowa Doba* a k původnímu pojmenování se vrátily po pádu NDR. Dnes se jedná o jediný lužickosrbský deník (resp. večerník) mající asi 2.000 předplatitelů. Hlavní zprávy dne si mohou zájemci přečíst každý den na webové adrese <http://www.serbske-nowiny.de/>.

Hlavním periodikem Dolních Lužických Srbů je týdeník *Nowy Casnik*, i jeho kořeny sahají do 19. století, a sice k novinám *Bramborski serbski casnik*, které vycházely od roku 1848. Dnešní *Nowy Casnik* vychází částečně dolno-

---

86 Srov. http://stiftung.sorben.com/wobsah_hsb_73.htm.

87 Následující přehled současných lužickosrbských médií plní informativní funkci a neklade si za cíl přinést jejich úplný výčet.

88 Srov. Helena Ulbrechtová: *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*. Praha 2009, s. 43–45.

lužicky a částečně německy.⁸⁹ Z dalších tištěných periodik jmenujme kulturní měsíčník *Rozhled*, katolický týdeník *Katolski posol*,⁹⁰ evangelický měsíčník *Pomhaj Bóh*,⁹¹ dětský měsíčník *Płomjo/Płomje* (Plamínek),⁹² pedagogický čtvrtletník *Serbska šula*⁹³ a vědecký pololetník *Lětopis*.⁹⁴

Lužickosrbské rozhlasové vysílání bylo zahájeno v říjnu 1948, zpočátku se jednalo jen o půl hodinový program jednou za dva týdny. Později se vysílalo každý den. Dnes zajišťuje hornolužické vysílání *Lužickosrbského rozhlasu* (*Serbski rozhłos*) Mitteldeutscher Rundfunk (MDR), veřejnoprávní médium ve spolkových zemích Durynsko, Sasko a Sasko-Anhlatsko. Lužickosrbský program je možné si poslechnout od pondělí do pátku od pěti do osmi hodin, v sobotu pak od šesti do devíti a v neděli od jedenácté do půl jedné. Na nedělní vysílání navazuje půldruhé hodiny trvající dolnolužický pořad. Jednou týdně se do vysílání zapojují i odborníci z Lužickosrbského ústavu přenosem Jazykový koutek (Rěčny kućik), v němž se vyjadřují k aktuálním jazykovým otázkám. Od roku 1999 se připojilo k Lužickosrbskému rozhlasu tzv. Radio Satkula, což je program pro mládež, vysíláný každé pondělí od osmé do desáté hodiny večerní. Dnes díky internetu je možné poslouchat lužickosrbskou relaci jako livestream, kdekoliv na světě.⁹⁵

Dolnolužický rozhlasový přenos zaštiťuje *Braniborské lužickosrbské rádio* (*Bramborske serbske radijo*) a technicky jej zajišťuje společnost Rundfunks Berlin-Brandenburg (RBB), a to každý všední den v poledne od dvanácté od jedné a večer od sedmé do osmé hodiny. V neděli pak dolnolužická relace plynule navazuje na hornolužické vysílání a běží od půl jedné do druhé hodiny odpolední.⁹⁶ Obě zmíněné veřejnoprávní společnosti zajišťují i lužickosrbské televizní vysílání, dá-li se o něčem takovém hovořit. Hornolužický televizní program *Wuhladko*, je totiž půlhodinová relace vysílána každou první středu v měsíci v 12.25 hod. a započteme-li i její dvě opakování, zní hornolužická srbština v televizi jen hodinu a půl měsíčně. Díky internetu mohou zájemci shlédnout starší vysílání v mediátorce MDR.⁹⁷ Dolnolužický televizní program *Łužica* se vysílá každé třetí pondělí v měsíci v 13.45 hod.⁹⁸

Zcela nové možnosti pro šíření lužickosrbské kultury a jazyka skýtá internet, který je společně s digitalizací, multimediálními telefony považován za něco určeného především mládeži. Nicméně roste počet jejich uživatelů i mezi seniory. Mezi Lužickými Srby tomu není jinak. Jan Budar je označuje (bez ohledu na věk) jako „medialnje wotewrjeni Serbja“ (MWS, mediálně otevření Lužičtí Srbové). MWS se pohybují pravidelně na internetu a znají současné

89 Srov. <http://www.nowycasnik.de/>.

90 Srov. http://www.posol.de/serbsce/katolski_posol. Katolski posol vychází od roku 1863 a jeho počátky jsou spojeny s činností M. Hórniky.

91 Srov. <http://www.sorbischer-evangelischer-verein.de/j2009/wi3.php>

92 Srov. <http://www.plomjo.de/>. Dle údajů na oficiální webové stránce má Płomjo 2.000 čtenářů v Horní Lužici a jeho dolnolužická verze Płomje 1.200.

93 Srov. <http://www.witaj-sprachzentrum.de/index.php/hsb/casopisy/serbska-sula>.

94 Srov. <http://www.serbski-institut.de/index.php?id=36&lg=os>

95 Srov. <http://www.mdr.de/serbski-program/rozhłos/index.html>.

96 Srov. http://www.rbb-online.de/radio/sorbisches_programm/programm/informationen_kultur.html.

97 Srov. <http://www.mdr.de/serbski-program/wuhladko/index.html>.

98 Srov. <http://www.rbb-online.de/luzyca/index.html>.

technické možnosti. S tím je ale také dle J. Budara spojena zásadní potíž. Nenavštěvují určité webové stránky jen proto, že jsou lužickosrbské, ale protože se jim zamlouvá jejich pojetí. Lužickosrbské stránky, které jsou technicky zastaralé, nemohou soupeřit s podobně zaměřenými německými stránkami. Jestliže jsou německé stránky lepší, navštěvují uživatelé tyto webové prezentace. Konkurenceschopné jsou jen stránky se zcela jedinečnou lužickosrbskou náplní (takových není mnoho).⁹⁹

Postupným rozšířením internetu vzrůstaly (a stále rostou) požadavky na kvalitu webových stránek. Navíc uživatel očekává, že stránky budou pravidelně aktualizovány. To vyžaduje samozřejmě náklady, což ztěžuje situaci lužickosrbských projektů. Je třeba si uvědomit základní rozdíl mezi „konzumními“ médii (televize, noviny, rádio) a internetem, který dává řadu možností aktivním uživatelům k seberealizaci. V tomto nahrává Lužickým Srbům globalizace. Řada digitálních produktů je připravena k jazykové lokalizaci. Stačí technický zájem a chuť experimentovat. Nezbývá než doufat, že brzo vyrostе skupina MAS – „medialnje aktiwnych Serbow“ (mediálně aktivní Lužičtí Srbové).¹⁰⁰

Jan Budar vystihl hlavní problém lužickosrbských médií. Bilingvní Lužičtí Srbové dávají často přednost německým kvalitněji zpracovaným informačním kanálům než těm čistě lužickosrbským. Tomu odpovídají lužickosrbské internetové projekty. Např. informační server *Runjewonline*, který měl ambici se stát čistě internetovým informačním serverem, rychle upadl a dnes už ani není aktualizován.¹⁰¹ Pionýrským projektem byla svého času kybervesnice *Internecy* (názvem evokuje časté lužickosrbské toponyma končící na –cy). Avšak i ona nedokázala držet krok s dobou a upadla.¹⁰² Otazník také visí nad lužickosrbskou Wikipedií (především tou dolnolužickou). Hornolužická verze má zatím 6.875 hesel a zaujímá tak 120. místo z 282 jazykových mutací; dolnolužická verze má 830 hesel (217. místo).¹⁰³ Zběžným procházením hornolužické verze zjistíme, že řada hesel zahrnuje pouze nadpis a informaci o rozsahu jednoho či dvou řádků. Naopak německá či česká verze těchto hesel poskytují mnohem více údajů. Má to sice i svoji dobrou stránku, protože Wikipedia tím napomáhá šíření povědomí o Lužických Srbech, ale k dosažení skutečné encyklopedie v národním jazyce bude třeba ještě mnoho práce. Zda si najde své autory či ustrne jako jiné projekty, ukáže čas.

Rozvoj internetových projektů v budoucnu mj. naznačí, nakolik je lužická srbština vitálním jazykem schopným čelit globalizačním tlakům, které přejí spíše unifikaci než rozrůžňování.

99 Srov. Jan Budar: Serbja 2.0 – puče do digitalizace. *Rozhled* 59, 2009, číslo 8, s. 281.

100 Tamtéž.

101 Srov. <http://www.runjewonline.info/start.html>.

102 Srov. <http://domizna.org/index.php?id=internecy0&L=1>.

103 Srov. http://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias.

Velmi důležitou roli ve snahách za zachování lužickosrbského jazyka a národního vědomí hrálo a dodnes hraje školství. Dříve se potlačování lužické srbštiny ve školách stalo jedním z hlavních nástrojů germanizace, který vyvolával odpor lužickosrbských rodičů. V 50. letech 20. století se lužickosrbském školství dostalo masivní podpory a rozsáhlé zavádění lužické srbštiny jako povinného cizího jazyka naopak vyvolalo odpor místních německých rodičů. Dnes se daří nacházet kompromisní řešení, která však budí pochybnosti, zda budou dostatečná pro uchování živého jazyka.

Přestože o lužickosrbském školství v moderním slova smyslu lze hovořit až od 19. století, jeho kořeny v Horní Lužici sahají do 15. a 16. století. Tehdy se jednalo o poměrně primitivní vesnické školy, kde farář či jeho pomocník vyučovali základy katechismu, církevní písně, modlitby apod. Výuka probíhala v lužickosrbských oblastech v lužické srbštině. Školní docházka byla nepovinná a tudíž i nepravidelná a v letních časech nebylo výjimkou, že škola zůstávala zcela uzavřená, jelikož děti musely pomáhat rodičům v hospodářství. Až do poloviny 17. století se školství soustředilo čistě na církevní vzdělávání a čtení a psaní se povětšinou vůbec nevyučovalo, ostatně v té době ani neexistovaly tištěné lužickosrbské knihy, které by takovou výuku umožňovaly. Z tohoto stavu Lužickým Srbům pomohla mezinárodní situace. Po třicetileté válce zavládla v sousedních českých zemích tvrdá rekatolizace a hornolužické stavy se obávaly, že by rekatolizaci mohlo podlehnout i lužickosrbské obyvatelstvo, které o necelých sto let dříve z drtivé většiny konvertovalo k evangelictví, a tak začaly finančně podporovat vydávání lužickosrbských církevních knih, kterých bylo v letech 1668–1728 vydáno třicet jedna. Jednalo se o Biblii, zpěvníky, katechizmy, modlitební knížky apod.¹⁰⁴ Zároveň byly v tomto období vytištěny první lužickosrbské knihy určené právě pro školní vzdělávání. Jejich vydání umožnilo další rozvoj skromného základního školství, do jehož osnov se zařadilo i čtení a psaní. Zároveň trvala podpora výuky v lužické srbštině, přičemž např. církevní řád z roku 1690 pravil, že katechizmus stejně jako čtení a psaní má být vyučován v lužické srbštině i němčině. První kodifikace školního práva na území Horní Lužice pochází z roku 1770. Místní stavy tímto zákonem sledovaly další z kvalitnění a rozšíření školství. Z hlediska naší problematiky je zajímavé, že tato norma nijak nezmiňuje lužickou srbštinu a její užívání ve škole, a to ani v dobrém či špatném slova smyslu. Lužická srbština tak přestala být podporována a začala být tolerována. Do školství se postupně prosazoval trend, že vyučování v místním slovanském jazyce má napomoci zvládnutí němčiny, která pak zaujme ve vzdělávání hlavní místo. Přímo však školní řád z roku 1770 lužickou srbštinu nepotlačoval.¹⁰⁵

Výrazně se antilužickosrbské tendence ve školství začaly uplatňovat po Vídeňském kongresu v roce 1815. Jak už jsme ukázali výše, Vídeňský kongres

104 Srov. Petr Kunca: Rola serbskeje biblije w šuškej wučbje. *Rozhled* 53, 2003, č. 11, s. 438–446.

105 K lužickosrbskému školství do vzniku Výmarské republiky srov. Peter Kunze: Serbske šulstwo do 1918. In: Šěn, Franc (ed.): *Sorabistiske přednoški*. Budyšin 2003, s. 26–33. Z této studie také hojně čerpáme pro příslušné části tohoto textu.

znamenal výrazné územní změny dotýkající se slovanského obyvatelstva v severovýchodních německých oblastech. Prusku, které se stalo synonymem pro esenci pravého „němectví“, připadla většina území obývaného Lužickými Srby – celá Dolní Lužice a velká část Horní Lužice. Z počátku se neprojevovaly žádné zásadní rozdíly mezi školskou politikou Saska a Pruska. Státní orgány obou zemí prosazovaly tezi, že vzdělávání se má odehrávat v němčině, přičemž lužickou srbštinu je možné použít pouze pro nejmenší děti, které zatím němčinu neovládaly. Dosavadní tolerance dvoujazyčnosti se rychle schylovala ke svému konci. Proti Lužickým Srbům v této situaci působil i fakt, že neexistovaly právní normy či pokyny, jak při výuce ve slovanském jazyce postupovat, což ponechávalo prostor individuálnímu přístupu jednotlivých odpovědných úředníků.

Zajímavým a důležitým jevem v lužickosrbských kulturních dějinách souvisejícím se školstvím jsou studentské spolky. Mladíci odcházející za vysokoškolskými studii mimo Lužici zakládali na univerzitách, kde studovali, spolky, v nichž se scházeli, zdokonalovali se v rodném jazyce, často vydávali i rukopisnou spolkovou tiskovinu, udržovali kontakty s ostatními lužickosrbskými spolky na jiných vysokých školách a obrozenci v z různých slovanských zemí (zejména z Česka a Polska). Nejstarším z těchto spolku byl *Wendisches Prediger-Collegium* (*Serbske předarske towarstwo; Lužickosrbský kazatelský spolek*), založený v Lipsku v roce 1716. Spolek zažil v průběhu 18. století dobrá i špatná období, několikrát dokonce na krátko zanikl. Později do něj vstupovali i němečtí studenti pocházející z Lužice. V roce 1814 obnovil obrozenecký básník Handrij Lubjenski jeho činnost, přičemž při něm vznikla čistě lužickosrbská sekce studentů z různých fakult, která dostala jméno *Sorabija*. V roce 1826 založili její členové rukopisnou sbírku *Serbska Nowina*.¹⁰⁶ Sorabija vyvíjí svoji činnost na univerzitě v Lipsku dodnes, a je tak lužickosrbským spolkem s nejdélsí tradicí.¹⁰⁷

Podobný spolek jako byl ten lipský, vznikl i na univerzitě ve Wittenbergu v polovině 18. století v době, kdy tam studoval Rudolf Mjeň. Spolek však později pro nedostatek studentů zanikl. Katoličtí Lužičtí Srbové odcházeli za studii do Prahy, kde počátkem 18. století vznikl na Malé Straně z iniciativy bratří Měrcína Norberta a Jurije Jozefa Šimonových *Lužický seminář* (*Serbski seminář; Seminarium Vinidorum*). Cílem bratrů Šimonových bylo vybudovat internát pro lužickosrbské studenty katolické teologie, kteří by se po studiích vraceli působit do farností v Lužici. V roce 1694 koupili dům na Malé Straně a 1696 založili zvláštní nadaci pro chudé studenty z budyšínského kraje a okolí Chrósčic (Crostwitz). Budova kapacitně nestačila, a proto zakoupili pozemek nedaleko Karlova mostu, kde v letech 1726–1728 nechali postavit budovu v té podobě, jak ji známe dnes. Za léta 1728–1922 se stalo chovanci semináře 768 studentů z toho 428 Lužických Srbů. Do semináře docházel vyučovat Lužické Srby Josef Dobrovský, Václav Hanka, Karel Jaromír Erben či Martin Hattala. V roce 1846 zdejší studenti pod vedením Jakuba Buka založili spolek *Serbowka*. K odchovancům Lužického semináře patřili J. P. Jordan, J.

106 Srov. Helena Ulbrechtová: Lužickosrbská literatura, s. 50.

107 Srov. <http://hsb.wikipedia.org/wiki/Sorabija>.

Buk, M. Hórnik, Handrij Dučman, Jurij Łusčanski, Jan Laras, Jakub Skala, J. B. Čišinski, Jurij Libš, Mikławš Andricki a další.¹⁰⁸

Poté co Prusko zakázalo svým poddaným studovat na saských vysokých školách, odcházeli nadaní mladíci za studii do Vratislavi, která si uchovávala díky místním Polákům výrazný slovanský ráz. V roce 1838 zde J. A. Smoler společně s Adolfem Röslerem, Němcem z Lužice, založil *Spolek pro lužickosrbské dějiny a jazyky* (*Towarstwo za lužiske stawizny a rěče*). Činnost jeho členů je výrazně spjata se jmény českých obrozenců působících ve Vratislavi – Janem Evangelistou Purkyně a Františkem Ladislavem Čelakovským. Spolek však na přelomu 40. a 50. let 19. století zanikl. K jeho významným členům patřili (kromě J. A. Smolera) Boguchwał Markus, sběratel dolnolužických písní, Julius Wjelan ze Slepého, neohrožený bojovník za práva svého lidu, J. A. Warko z Běle Wody, který se Smolerem přeložil Čelakovského Ohlas písní ruských, a další.¹⁰⁹ Všechny zmíněné spolky vchovaly řadu obrozenců a národních buditelů, kteří se po studiích vraceli do vlasti, kde často působili jako vesničtí faráři či učitelé a předávali místnímu lidu národní uvědomění a podporovali zachování mateřského jazyka.

Vraťme se však v našem výkladu k podmínkám ve školách v Lužici. V Prusku se lužická srbština v době po Vídeňském kongresu velmi brzy dostala do pozice pomocného jazyka, využívaného v náboženství a čtení, přičemž v ostatních předmětech se uplatňovala především němčina. Vytlačování lužické srbštiny ze škol šlo ruku v ruce s jejím vytlačováním z veškerého veřejného života. Není však bez zajímavosti, že míra germanizace či naopak národnostní tolerance, se odvíjela od mezinárodního postavení pruského státu. Když např. ke konci 50. let 19. století napnul své síly ke sjednocení Německa a bylo potřeba zajistit vnitřní stabilitu země, došlo k posílení pozice lužické srbštiny ve školách a dokonce v polovině 60. let 19. století bylo vydáno šest lužickosrbsko-německých učebnic, jejichž používání ve výuce bylo dokonce státem nařízeno. Tato krátká epizoda však vzala za své po roce 1871.

V Sasku byl pro vývoj školství zásadní školský zákon z roku 1835, který v § 28 dovoľoval výuku čtení a náboženství v lužické srbštině za podmínky, že se v dané obci praktikovaly lužickosrbské bohoslužby. Tento zmírňující paragraf prosadil lužickosrbský poslanec saského sněmu B. A. Klin. V praxi byl tento paragraf vykládán různě, protože k němu chyběly jednotné směrnice, a tak se jeho aplikace v praxi lišila. Liknavé dodržování zákona vedlo k protestům obrozenců i rodičů, kteří v roce 1848 podali petici, v níž mj. žádali výuku náboženství, čtení a psaní v lužické srbštině. Z dokumentů vyplývá, že rodiče neprotestovali proti tomu, aby se děti naučili ve škole německy, neboť si uvědomovali důležitost znalosti němčiny. V roce 1847 existovalo v saské Horní Lužici 62 evangelických lužickosrbských škol, na nichž působil 73 učitelů, z nichž 65 ovládalo lužickou srbštinu. Navíc v deseti katolických školách se učili téměř jen lužickosrbské děti, a to učitelé znalých místního slovanského jazyka.¹¹⁰

108 Srov. Petr Kaleta: Češi o Lužických Srbech, s. 68–71.

109 Srov. Josef Šaur: Jan Evangelista Purkyně a Lužičtí Srbové (Příspěvek k česko-lužickosrbským vztahům).
Létopis 54, 2007, č. 2, s. 39–55.

110 Srov. Peter Kunze: Serbske šulstwo do 1918, s. 29–31.

Po roce 1871 se situace ve školství výrazně zhoršovala. Viditelné to bylo zejména v pruských oblastech, kde svými protilužickosrbskými postoji nechvalně proslul lehnický školní rada Eduard Bock, který prohlásil: „Srbský národ patrně vymírá; prodlužováním jeho smrtelného zápasu se mu neposlouží; lépe bude, když se jeho smrt pokud možno uspíší.“¹¹¹ Bock od učitelů vyžadoval potlačování lužické srbštiny, což vedlo k tomu, že v roce 1882 bylo užívání tohoto jazyka vytlačeno téměř ze všech škol v pruské Horní Lužici. Veškeré protesty proti takovému úřednímu postupu byly marné. Až v roce 1891 došlo ke zlepšení situace, když byla lužická srbština ve školách povolena. Ovšem centrální správa nechávala na uvážení učitelů a místních školních inspektorů, zda bude tento jazyk ve výuce využíván.¹¹² To vedlo k tomu, že děti opouštěly školu, aniž by dobře zvládly čtení a psaní v lužické srbštině, jakož i v němčině.

Adolf Černý takto vzpomínal na návštěvu školy v Dolní Lužici ke konci 19. století: „Vzpomínám na onu první svou návštěvu dolnolužické školy, pohlížeje na pěkný obrázek školní světlice, v níž se shromažďují srbské děti některé vesnice dolnolužických ‚Błot‘, jak z kroje děvčátek soudím. ‚Hucabnik‘ (nebo jak lid většinou praví ‚šulař‘ [tj. pan učitel – pozn. J. Š.]) stojí uprostřed svých žákův a žaček a očekává odpověď od vyvolaného. Z trpného výrazu žákova vyčítáte, jak úsilně přemýšlí v předtuše, že nic kloudného nevymyslí. Snad uhodnu, když povím, že třeba věc ví, ale nedovede se německy vyjádřit. Je nucen myslet a mluvit německy – jeho mateřština jest mu jen holou překážkou. A tu máte rub obrazu: ty všechny roztomile upravené hlavičky sedí zde proto, aby si osvojily němčinu, a starý ‚šulař‘ tu stojí proto, aby těmto dětem vyrval jazyk mateřský a vštípl jim jazyk cizí. Zkrátka, tato síň, vyzdobená obrazem božského mučedníka všeobsáhlé lásky a pamětními věnečky od různých slavností církve, božského mučedníka toho vyznávající – tato síň jest dílnou odnárodňující, sídlem nenávisti proti lužické národnosti.“¹¹³

Také v saské části Horní Lužice se stala prioritou výuka němčiny, nicméně úřady nepostupovaly tak rigorózně jako v Prusku. Nový školský zákon z roku 1873 v praxi znamenal odsunutí lužické srbštiny do pozice čistě pomocného vyučovacího jazyka, přičemž zákon stanovoval maximální dobu, po níž mohla být lužická srbština ve výuce využívána. Ze škol byly odstraňovány dvojjazyčné čítanky a výuka lužickosrbského čtení, vyučovalo-li se vůbec, se omezovala na hodinu týdně.

Výrazné zlepšení nepřineslo ani období Výmarské republiky.¹¹⁴ V Sasku zůstávalo hlavním úkolem školy naučit děti co nejdříve německy, a pak pokračovat ve výuce v němčině. Přetrvávaly také značné rozdíly v uplatňování zákonných norem. V jádrových částech jazykového teritoria Lužických Srbů existovaly školy, kde se lužická srbština užívala hojně, zatímco v okrajových oblastech byla její výuka odsunuta na pozdní hodiny či zcela odstraněna. Zásadní problém představoval neustálý nedostatek lužickosrbských učitelů,

111 Adolf Černý: Různé listy o Lužici. Feuilletony a drobné črty. Praha 1894, s. 12.

112 Srov. Petr Kaleta: Češi o Lužických Srbech, s. 57.

113 Adolf Černý: Různé listy o Lužici. Feuilletony a drobné črty. Praha 1894, s. 8.

114 Srov. Edmund Pjech: Serbske šulstwo 1918 do 1990 mjez potłčowanjom a spěchowanjom. In: Šěn, Franc (ed.): Sorabistiske přednoški. Budyšin 2003, s. 34–37.

což napomáhalo již tak neotřesitelnému postavení němčiny. Zejména viditelné to bylo v Prusku, kde se sice po roce 1918 podmínky ve školství uvolnily a byla zavedena volnější pravidla podobná těm v Sasku, avšak pro nedostatek pedagogů znalých místního slovanského jazyka nepřineslo toto uvolnění výraznější změnu. Tato již tak špatná situace ve vzdělávání lužickosrbské mládeže se ještě zhoršila v letech 1933–1945, nejvíce pak po roce 1937, kdy bylo žádáno, aby vyučování probíhalo od prvopočátku výhradně německy. Lužickosrbské vyučovací materiály byly na školách konfiskovány a odváženy ke zničení či k uskladnění v Drážďanech.

Po porážce nacistického Německa dovolily okupační síly dvojjazyčnou výuku, ale její prosazení se opět ukázalo jako obtížný úkol. Často záviselo na individuálním přístupu zodpovědných úředníků v jednotlivých okresech, a tak podmínky oscilovaly od zavádění skutečně mateřsko-jazyčné a dvojjazyčné výuky až po výhradně německé vyučování. Zavedení lužické srbštiny do škol a její podporu žádali opakovaně jak rodiče tak i Domowina. Pozitivní výsledky přineslo až přijetí *Zákona na ochranu práv lužickosrbského obyvatelstva* v Sasku v roce 1948, který zabezpečil rozšíření lužickosrbské výuky. Počet žáků vzdělávaných v roce 1955 v saské Horní Lužici dosáhl cca 7.000. V Dolní Lužici se zavedení lužickosrbské výuky výrazně zpozdilo a podařilo se ji prosadit až od roku 1952.

V souvislosti s poválečným školstvím nesmíme opomenout vzdělávání Lužických Srbů v Československu. V České Lípě vzniklo v prosinci 1945 lužickosrbské gymnázium, které v letech 1947–1949 přesídlilo do Varnsdorfu (hls. Warnočicy) a následně v letech 1949–1951 do Liberce. O významu těchto škol pro lužickosrbskou kulturu, svědčí i fakt, že se hovoří o tzv. varnsdorfské generaci Lužických Srbů.

Nejvíce se lužickosrbskému školství dařilo v letech 1952–1958. Školy se dělily na dva typy – typ A s lužickou srbštinou jako vyučovacím jazykem a typ B s povinnou výukou lužické srbštiny jako cizího jazyka v rozsahu dvě až tři hodiny týdně (někdy se hovoří i o typu C, tj. o jazykově zcela německých školách). Typ A byl rozšířený hlavně v katolických oblastech Horní Lužice, kde jich fungovalo 11. Dále existovalo 94 škol typu B, z toho 22 v Dolní Lužici. Rostl také počet žáků učících se lužickosrbsky: ve školním roce 1952/1953 – 8.000 až 8.500, 1954/1955 – 9.500.¹¹⁵

Dvojjazyčnost mělo podpořit i založení jazykových škol v Minakaře (Milkel) a Dešanku (Dissenchen) či *Lužickosrbského pedagogického ústavu* (*Serbski institut za kubljanje wučerjow*) v Budyšíně, kde bylo v letech 1946–1950 vyškoleny 430 hornolužickosrbských, 166 německých, 7 dolnolužickosrbských učitelů.¹¹⁶ Nejen že v 50. letech neustále rostl počet dětí učících se ve škole lužickou srbštinou, ale zároveň dle hesla Lužice bude dvojjazyčná, se ve dvojjazyčných oblastech Lužice učily tento jazyk povinně všechny děti bez

115 Srov. Edmund Pjeh: Němska kubľanska politika a narodne mjeńšiny w „krótkim 20. lětstotku“ (1918–1990).

Serbja w přirunowanju. Lětopis 53, 2006, 2, s. 43.

116 Srov. Radek Čermák – Giuseppe Maiello: Stručný nástin kultury, reálií a dějin literatury Lužických Srbů.

Brno 2011, kapitola 15. (v tisku).

ohledu na národnost. To vyvolávalo odpor místních Němců, kteří často své děti na výuku lužické srbštiny neposílali, přestože byla povinná. V 50. letech se připravovalo mnoho dalších plánů na rozvoj dvojjazyčného školství, které však vzaly za své po roce 1958, kdy komunistické vedení začalo prosazovat nového heslo – Lužice bude socialistická.

Od roku 1962 se přírodovědné předměty vyučovaly výhradně v němčině, což snížilo význam a přínos škol A-typu. Školy typu B pak výrazně postihlo zrušení povinné lužické srbštiny jako cizího jazyka ve dvojjazyčných oblastech. Od roku 1964 si tak rodiče mohli vybírat, zda se jejich děti budou tento jazyk učit. Navíc bylo Domowině a dalším institucím zakázáno za výuku místního slovanského jazyka agitovat a přemlouvat rodiče, aby s jeho vyučováním souhlasili. Někde dokonce bylo zavedeno, že rodiče museli speciálně o výuku lužické srbštiny žádat, protože se automaticky předpokládalo, že do školních osnov zařazena nebude. Postup státu vyvolal marný odpor rodičů i lužickosrbské inteligence. Dokonce se našli i tací, kteří na protest proti nedostatečně vyhraněnému postoji Domowiny vystoupili z této organizace. Výsledky zmíněné vzdělávací politiky na sebe nenechaly dlouho čekat a počet žáků učících se lužickosrbsky poklesl o dvě třetiny na poválečná minima. V 70. a 80. letech se počty žáků pohybovaly okolo 5.000 až 6.000, přičemž se ve většině případů jednalo studenty škol typu B, jejichž výuka v rozsahu dvou až tří hodin nemohla stačit k udržení živého jazyka, a tak i přes deklarovanou podporu NDR docházelo k úbytku uživatelů lužické srbštiny.¹¹⁷

Do éry sjednoceného Německa vstupovali Lužičtí Srbové se sedmi školami typu A a 85 školami typu B; obě jazykové školy a pedagogický ústav zanikly, přičemž jen částečnou náhradou může být *Škola dolnolužicko-srbského jazyka a kultury* (*Šula za dolnosrbsku rěc a kultur*) v Chotěbuzi, jejíž výuka je zaměřena spíše kulturně než jazykově.¹¹⁸ V Sasku se ve školním roce 1989/1990 učilo lužickou srbštinu 6.175 žáků a v roce 1991/1992 klesl jejich počet na 4.000. V 90. letech pak počty dětí učících se lužickosrbsky mírně rostly, avšak od přelomu tisíciletí klesaly až na 3.888 žáků v roce 2005. V Dolní Lužici pak vypadaly počty žáků následovně: 1995 – 1.050 dětí, 2005 – 1.618 (z toho první stupeň základní školy 1059, druhý stupeň základní školy 53, Dolnolužické gymnázium v Chotěbuzi 506). Navíc se zde dolní lužičtina vyučuje výhradně jako cizí jazyk.¹¹⁹ I ve sjednoceném Německu platí stejně jako dříve, že lužickosrbské školství není autonomní a podléhá správě místních a centrálních orgánů. Lužičtí Srbové tak nemohou samostatně rozhodovat o učebních osnovách či mají jen omezené možnosti ovlivnit zavírání škol z důvodu nedostatku žáků. Mateřsko-jazyčné školy se dnes vyskytují pouze v katolické části Horní Lužice, tj. v okresech Budyšín a Kamenec. Ve všech ostatních oblastech je lužická srbština vyučována jen jako další jazyk a někde dokonce až jako druhý cizí jazyk.

117 Srov. Edmund Pjech: Němska kubłanska politika a narodne mjejšiny w „krótkim 20. lětstotku“ (1918–1990), s. 44–45.

118 Srov. Radek Čermák – Giuseppe Maiello: Stručný nástin kultury, reálií a dějin literatury Lužických Srbů. kapitola 15. (v tisku).

119 Srov. Edmund Pjech: Němska kubłanska politika a narodne mjejšiny w „krótkim 20. lětstotku“ (1918–1990), s. 46–47.

V Sasku školský zákon alespoň přikazuje, že ve všech školách ve dvojjazyčných oblastech Horní Lužice musí být v rámci výuky Lužičtí Srbové zmiňováni a žáci musí být seznámeni se základními informacemi o tomto etniku.¹²⁰

Od poloviny 90. let sílilo u odborníků na lužickosrbské školství přesvědčení, že dosavadní model vzdělávání není dostačující a v budoucnu nemusí zabezpečit revitalizaci jazyka a dostatečně čelit asimilačním tendencím. Řešením této situace bylo zahájení projektu *Witaj (Ahoj)*, zaměřeného na předškolní výchovu dětí. Tento projekt pracuje s metodou plné imerze, tj. ponoření (míněno do jazyka). Na děti tak (bez ohledu na jejich jazykový a etnický původ) ve školce vychovatelka hovoří pouze lužickosrbsky, přičemž se využívá nebývalé schopnosti dítěte vstřebávat jazyk. Zároveň se důsledně uplatňuje princip jeden člověk – jeden jazyk, takže např. s vychovatelkou děti mluví vždy jen lužickosrbsky (přestože ta samozřejmě ovládá němčinu). Zároveň se tento princip uplatňuje i u zvířat; děti například hovoří na morče ve školce jen lužickosrbsky a dá se předpokládat, že budou na morče hovořit lužickosrbsky i doma, čímž se podporuje užívání lužické srbštiny v rodinném prostředí.¹²¹

Inspiraci pro model uplatněný v projektu *Witaj* hledali Lužičtí Srbové v Bretani, kde se díky němu daří revitalizovat jazyk Bretonců. Poprvé byl v Lužici vyzkoušen v roce 1998 ve školce v Žylowje (Sielow), v jedné z městských částí Chotěbuze. Od té doby zaznamenal projekt *Witaj* řadu úspěchů a počet mateřských školek uplatňujících jeho metody se výrazně rozšířil. Dnes existuje v Horní a Dolní Lužici 38 mateřských školek (či jim podobných zařízení, ne vždy se jedná o skutečné školky). Ve všech z nich se však nepoužívá metoda plné imerze. Většina dětí ve školkách totiž pochází z německo-jazyčných rodin a jejich rodiče projeví zájem, aby se na děti ve školce hovořilo i německy. Plná imerze se proto používá pouze v osmi školkách, v dalších 18 je užívána částečná imerze, kdy vychovatelky lužickosrbský jazykový projev prokládají německými slovy; v ostatních školkách je pak uplatňována bilingvní výchova (vychovatelka rovnocenně užívá němčinu i lužickou srbštinu), případně jsou praktikovány „lužickosrbské hodinky“ – děti tančují lužickosrbské tance, zpívají lužickosrbské písničky, učí se jednotlivá slova.¹²²

Projekt *Witaj* nepředstavuje jedinou změnu v lužickosrbském vzdělávání. V Sasku se postupně ustupuje od systému škol typu A a B, přičemž ho nahrazuje *koncepte 2plus*. Jde o výuku dvou rovnocenných jazyků – němčiny a lužické srbštiny. Na první stupni to znamená, že se děti učí číst a psát v mateřském jazyce, přičemž rodiče rozhodnou, který jazyk to je. Zároveň se však děti učí paralelně zvládat i druhý jazyk. Vzdělávání probíhá v oddělených skupinkách dle jazyků. Na druhých stupních základních škol a víceletých gymnáziích se lužická srbština uplatňuje (kromě výuky tohoto jazyka) ve třech předmětech. Další předměty se učí na bilingvní bázi. *Koncepte 2plus* vychází vstříc požadavkům rodičů, kteří mohou volit, v jakém jazyce se jejich děti budou přednostně vzdělávat, aniž by však lužická srbština byla ze

120 Srov. Božena Pawlikec: Serbske šulstwo po léce 1990 a projekt Witaj. In: Šěn, Franc (ed.): Sorabistiske přednoški. Budyšin 2003, s. 47–55.

121 Srov. tamtéž.

122 Srov. <http://www.witaj-sprachzentrum.de/index.php/serscina-w-pestowarni>.

škol vytlačena. Zároveň je cílem *konceptu 2plus* dát dětem ve škole co nejvíce možností hovořit v mateřském jazyce, a tak je školní personál bilingvní a lužická srbština hraje důležitou roli i v družinách. První stupně základních škol s tímto typem výuky se nacházejí v osmi obcích – Budyšín (Bautzen), Radwor (Radibor), Chrósčicy (Crostwitz), Pančicy-Kukow (Panschwitz-Kuckau), Worklecy (Räckelwitz), Ralbicy (Ralbitz), Wojerecy (Hoyerswerda) a Slepó (Schleife); na dalších dvou školách ji uplatňují částečně a na devíti má lužická srbština status cizího jazyka. Výrazně méně je již druhých stupňů základních škol – pouze šest, z toho čtyři s *konceptu 2plus*: Budyšín (Bautzen), Radwor (Radibor), Worklecy (Räckelwitz) a Ralbicy (Ralbitz); a dva s výukou lužické srbštiny jako cizího jazyka. Dále existují v Sasku tři víceletá gymnázia, z čehož se pouze na gymnáziu v Budyšíně vyučuje dle zmíněné konceptu a na dvou gymnáziích ve Wojerecích (Hoyerswerda) má lužická srbština status cizího jazyka.¹²³

V Braniborsku, resp. v Dolní Lužici se zatím na školách uplatňují místo konceptu 2plus tzv. skupiny Witaj, napomáhající k zavádění dvojjazyčné výuky. Žáci se s dolní lužickou srbštinou mohou setkat na celkem 23 prvních stupních základních škol. Většinou se jedná o výuku nepovinného cizího jazyka, které mohou sloužit jako základ pro budoucí dvojjazyčnou výuku. Jen na šesti z těchto škol probíhá ve vybraných předmětech bilingvní výuka. Povinná výuka lužické srbštiny jako cizího jazyka se prosadila pouze na Dolnosrbském gymnáziu v Chotěbuzi.¹²⁴

Z výše uvedeného popisu současného školství v Horní i Dolní Lužici je patrné, že směrem od nejnižších stupňů školství k těm vyšším má vzdělávací struktura tvar pyramidy, tedy s postupujícím věkem ubývá možností vzdělávat děti v lužické srbštině. Současná síť školek a škol nedostačuje k udržení živého jazyka. Počínaje druhým stupněm základní školy je lužická srbština většinou vytlačena do pozice cizího jazyka, tedy vyučuje se jen několik hodin týdně. Otázka školství zůstává tak jednou z nejpálčivějších, s nimiž se představitelé nejmenšího slovanského národa musí vypořádat.

Závěr

Jaká je dnes budoucnost Lužických Srbů a zda se tento malý slovanský národ uprostřed Evropy zachová, zůstává otevřenou otázkou. Historická zkušenost ukazuje, že Lužičtí Srbové mají – řečeno lidovým jazykem – velmi tuhý kořínek. Zánik jim byl předpovídan již mnohokrát a zatím stále jako národ existují, pořád lze navštívit vesnice, kde lužická srbština zní v každodenní komunikaci častěji než němčina. Sami Lužičtí Srbové si uvědomují, že za svůj osud musí bojovat, a to dokonce dnes více než dříve. Čím dál častěji se ozývají hlasy volající po přehodnocení současného rozdělování finančních prostředků určených na podporu lužickosrbské kultury a jazyka. Nelze ani zcela předvídat, jakým směrem se bude ubírat další vývoj Domowiny. Od 26. března

---

123 Srov. <http://www.witaj-sprachzentrum.de/index.php/hsb/serbscina-w-suli/w-sakskej-sule>.

124 Srov. <http://www.witaj-sprachzentrum.de/index.php/hsb/serbscina-w-suli/w-braniborskej-sule>.

2011 stojí v jejím čele Dawid Statnik (*1983), který je po Pawołu Nedovi jejím druhým nejmladším předsedou. Zda se dokáže postavit výzvám dneška, stejně jako to udělal Nedo ve 30. letech, ukáže blízká budoucnost. Přestože se vyhlídky Lužických Srbů mohou zdát chmurné, úspěšné revitalizační zkušenosti dalších evropských mikronárodů, dávají naději i tomuto slovanskému etniku. Jisté však je, že i pokud zanikne lužická srbština jako jazyk každodenní komunikace a stane se svého druhu raritou a možná – slovy L. Šatavy – „kultovním“ prvkem, lužickosrbská stopa otištěná ve dvou zemích na východě Německa ještě hodně dlouho nezmizí.

Uzavřeme naše krátké putování po současnosti a minulosti Lužických Srbů básní významné dolnolužické spisovatelky Miny Witkojc (1893–1975). Její umělecké burcování národa neztrácí nic ze své platnosti ani dnes.

Lužickosrbský národ (Serbski narod)

*Po staletí tě zabíjeli
a vkládali tě do hrobu.
Chorál smrti ti přezpívali
až do konce a poznovu*

*Přes tisíc roků odsouzený
jsi k smrti byl – a nezhybnul.
Ač odraný a rozdrobený
vždy zase živý vydechnul*

*Přes tisíc let však vprostřed lidu
horoucí srdce planula,
a pro tebe zas planout budou,
až čas svou míru naplní.*

*Jen do práce! Je třeba činů!
Je třeba zahnat smrti sen!
Již tu a tam svítat počíná.
Jen z práce pro nás vzejde den!¹²⁵*

---

125 Text básně byl otištěn v informačním letáku Serbja – Serby. Lužičtí Srbové, který vydala Serbska kulturna informacija.

Použitá a doporučená studijní literatura:

- Bahlcke, J. (ed.): Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts. Leipzig 2001.
- Bjeňš, H.: Chronika serbskich stawiznow. Budyšin 2007.
- Bobková, L.–Březina, L.–Zdichynec, J.: Horní a Dolní Lužice. Praha 2008.
- Boháč, Z.: České země a Lužice. Tišnov – Budyšin 1993.
- Bok, V.–Macháčková-Riegerová, V.–Veselý, J.: Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských. Praha 1987.
- Brankack, J. – Měštk F.: Stawizny Serbow. Zwjazk 1. Wot spočatkow hac do lěta 1789. Budyšin 1977.
- Cyž, J.: Jan Arnošt Smoler. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótčince. Budyšin 1975.
- Čermák, R. (ed.): Lužice. 10 let ve sjednoceném Německu. Příloha Česko-lužického věstníku 10, 2000.
- Čermák R.–Maiello, G.: Stručný nástin kultury, reálií a dějin literatury Lužických Srbů. Brno 2011. (v tisku)
- Černý, A.: Různé listy o Lužici. Feuilletony a drobné črty. Praha 1894.
- Ela, L.: Kelko je Serbow? Abo – drybja so mjeńšiny poprawom ličić?. Rozhlad 60, 2010, č. 5 a 6, s. 17–19 a 16–18.
- Filipová, H.: Dějiny literatury Lužických Srbů. Brno 2000.
- Frinta, A.: Lužičtí Srbové a jejich písemnictví. Praha 1955.
- Jenč, R.: Stawizny serbskeho pismowstwa. I.–II. Budyšin 1954–1960.
- Kaleta, P.: Češi o Lužických Srbech. Český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého. Praha 2006.
- Kasper, M.: Stawizny Serbow. Zwjazk 3. Wot 1917 do 1945. Budyšin 1975.
- Kunze, P.: Die preussische Sorbenpolitik 1815–1847. Budyšin 1978.
- Kunze, P.: Die Sorben/Wenden in der Niederlausitz. Ein Geschichtlicher Überblick. Budyšin 2000.
- Kunze, P.: Jan Arnošt Smoler. Ein Leben für sein Volk. Budyšin 1995.
- Kunze, P.: Kurze Geschichte der Sorben. Ein kulturhistorischer Überblick in 10 Kapiteln. Bautzen 1995.
- Kunze, P.: Wuznam serbskich towarstwow za narodne wozrodženje Serbow. Rohlad 51, 2001, č. 7–8, s. 277–285.
- Musiat, S.: Sorbische/Wendische Vereine 1716–1937. Budyšin 2001.
- Pastyřík, S.: Witajće do Łužicy. (Úvod do horní lužické srbštiny). Hradec Králové 2002.
- Páta, J.: Lužické stati. Praha 1937.
- Petr, J.: Arnošt Muka. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho prócowarja. Budyšin 1978.
- Petr, J.: Michał Hórnik. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótčince. Budyšin 1974.
- Petr, J.: Nástin politických a kulturních dějin Lužických Srbů. Praha 1972.
- Petr, J.: Úvod do politických a kulturních dějin Lužických Srbů. Praha 1963.
- Pjech, E.: Němska kublanska politika a narodne mjeńšiny w „krótkim 20. lěstotku“ (1918–1990). Serbja w přirunowanju. Lětopis 53, 2006, č. 2, s. 29–47.
- Rajš, F.: Stawizny Domowiny we słowje a wobrazu. Budyšin 1987.
- Siatkowska, E. – Meškank, T.: o jazyku Łužyczan prawie wszytko. Warszawa 2001.
- Šatava, L.: Etniska identita a rěčne/kulturne počahi pola šulerjow Serbskeho gymnazija v Budyšinje. (2001 a 2005 – komparacija). Rozhlad 59, 2009, č. 4 a 5, s. 128–132 a 164–170.
- Šatava, L.: Jazyk, etnicita a Lužičtí Srbové. Slovanský přehled 92, 2006, 2, s. 301–312.
- Šatava, L.: Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka. Praha 1994.
- Šaur, J.: Jan Evangelista Purkyně a Lužičtí Srbové (Příspěvek k česko-lužickosrbským vztahům). Lětopis 54, 2007, č. 2, s. 39–55.
- Šaur, J.: Karel Kvas (1881–1958). Česko-lužický věstník, 2008, 11–12, s. 82–83.
- Šaur, J.: Role štěpení a periferality v lužickosrbských dějinách. In: Muzeum Brněnska. Sborník 2007. Předklášteří, 2007, s. 107–112.
- Šěn, F. (ed.): Sorabistiske přednoški. Budyšin 2003.
- Šleca, H.: Dr. Jan Pětr Jordan. Jeho žiwjenje a skutkowanje. Časopis Mačicy Serbskeje 77, 1924, s. 3–91 a 78, 1925, s. 3–63.
- Šořta, J. – Zwahr, H.: Stawizny Serbow. Zwjazk 2. Wot 1789 do 1917. Budyšin 1975.
- Šořta, J. a kol.: Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow. Budyšin 1984.
- Šořta, J.: Zarys serbskich stawiznow. Budyšin 1976.
- Trávníček, D.: Přehled územního vývoje Horní a Dolní Lužice do konce 19. století. Sciripta fac. sci. nat. UJEP Brunensis, geographia 1, 2, 1972, s. 29–37.

- Ulbrechtová, H.: Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami. Praha 2009.
- Večerka, R.: Charakteristika současných slovanských jazyků v historickém kontextu. Praha 2009.
- Völkel, M.: Serbske nowiny a časписы w zašłosći a w přitomnosći. Budyšin 1984.
- Völkel, M.: Trać dyrbi Serbstwo. Budyšin 1997.
- Vydra, F.: Česko-hornolužický. Hornolužicko-české slovník. Základy gramatiky a konverzace. Chrastava 2005.
- Vydra, F.: Tonoucí ostrovy. Brno 1999.
- Zmeškal, V.: Lužičtí Srbové. Praha 1962.

Vybrané internetové zdroje:

- <http://serbske-nowiny.de/>
- <http://ski.sorben.com/index.html>
- <http://stiftung.sorben.com/wobsah.htm>
- <http://www.domowina.sorben.com/index.htm>
- <http://www.domowina-verlag.de/>
- <http://www.macica.sorben.com/>
- <http://www.mdr.de/serbski-program/rozhlos/index.html>
- <http://www.mdr.de/serbski-program/wuhladko/index.html>
- <http://www.museum.sorben.com/>
- <http://www.nowycasnik.de/>
- <http://www.posol.de/serbsce>
- <http://www.rozhlad.de/>
- <http://www.serbski-institut.de>
- <http://www.witaj-sprachzentrum.de/>